

नमो तस्स भगवतो जरहतो सभ्मा सम्बुद्धस्स

आनन्द भूमि

THE ANANDA-BHOOMI

The only oldest Buddhist Monthly Magazine of Nepal

नेपालको एक मात्र पुरानो बौद्ध मासिक पत्रिका

यः मरिपुही

Price -Rs. 2/50

Annual Subscription-Rs. 30/-

Life Subscription-Rs. 300/-

Buddha Era 2530
Nepal Era 1107
Volume 14

Vikram Era 2043
December 1986
No. 8

“आनन्दभूमि” को नियम

- (१) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटी विहार गुठीद्वारा प्रकाशित हुने नेपालको एकमात्र पुरानो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो । यो प्रत्येक पूर्णिमाको दिनमा निस्कनेछ । यसको आजीवन ग्राहकशुल्क ३००१- र वार्षिक ग्राहकशुल्क रु. ३०१- मात्र छ । जुनमुकै महीनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ । एक प्रतिको रु. २१५० मात्र ।
- (२) यो आनन्दकुटी विहारगुठीको मुखपत्र हो । यसमा बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित विषय छापिनेछ ।
- (३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनैपनि विचारमा लेखकको उत्तरदायित्व लेखकमै हुनेछ सम्पादकमण्डल हुने छैन ।
- (४) लेखकले नेपाली, नेपालभाषा र अंग्रेजीमध्ये कुनै पनि भाषामा लेख पठाउन सक्नुहुन्छ र पठाएका लेख फिर्ता पठाउने व्यवस्था गर्ने नसकिने भएको ले प्रतिलिपि आकसँग राखी पठाउनु बाञ्छनीय छ ।
- (५) लेख पठाउँदा पूरा साइजको कागजमा एकापट्टि मात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ ।
- (६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्ध सम्बन्धी पत्र व्यवस्थापकको नाउँमा आनन्दभूमि कार्यालयमा पठाउनुपर्छ । पत्रव्यवहार गर्दा आफ्नो ग्राहक संख्या तथा नाम ठेगाना राख्ने लेखिएको हुनु जरुरी छ । ठेगाना हेरफेर हुने भएमा एक महीना अगाडि व्यवस्थापकलाई सूचना दिनुपर्दछ । पत्रिका समयमा नपुगे सूचना दिने गर्नुपर्दछ ।
- (७) कुनैपनि लेख प्रकाशित गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादकमै रहनेछ ।

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव सरकारको

४२ औं शुभजन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा

हाम्रा समस्त ग्राहक महानुभावहरूको
उत्तरोत्तर प्रगतिको निमित्त
हार्दिक शुभकामना छ ।

नेपाल बैंक लिमिटेड
(स्थापित १८८४)

प्रधान कार्यालय

ग्राम: नेपालक्ष्मी, धर्मपथ, काठमाडौं

THE ANANDABHOOMI

Chief editor

Bhikkhu Kumar Kashyapa

editor

Suwarna Sakya

Manager & Publisher

Bhikkhu Maitri

Member Secretary

Anandakuti Vihar Trust

Address

Anandabhoomi

P. Box No. 3007

Swayambhu, Kathmandu

Phone- 2-24420

“चरथ भिक्खवे चारिकं बहुजन हिताय
बहुजन सुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय
हिताय सुखाय देवमनुस्सानं । देसेथ भिक्खवे
धम्मं आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसान
कल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं केवलं परिपुण्णं
परिसुद्धं ब्रह्मचरियं पकासेथ ।”

O' Bhikkhus ! Communicate for the benefit and happiness of the great majority of men, the compassion upon the world and the welfare, gratification and desire of god and men. O' Bhikkhus ! throw the light on the celebacy with the removel of sin preaching the Dhamma with its meaning and idea with the benediction in the beginning, middle and extinction.

DHAMMAPADA

The wise, the meditative, the constant, the earnest and ever striving, reach Nibbana, the supprime happiness.

सुब्रम्हा भन्ने प्रत्येकब्रम्हा

— आचार्य मिश्र अमृतानन्द

सुब्रम्हा र शुद्धावास भन्ने दुइजना प्रत्येकब्रम्हाहरू आपस्तमा साथी थिए । एकदिन ती दुबैजना दिउँसो भगवान् रहनुभएको जेतवनाराममा गए र त्यहाँ दैलोका दुईतिर दुइजना उभिएर बसे । त्यसबखत भगवान् ध्यानमा बसिरहनुभएको थियो । त्यसवेला भगवान्सँग भेट गर्न नसकिने देखी उनीहरू त्यहाँबाट ब्रम्हलोकमा रहेका अर्को एकजना साथीकहाँ गए ।

त्यो साथी घमण्डी थियो । सुब्रम्हाले उनीसँग मित्रतापूर्वक सोधे, 'के तिमी पनि बुद्धको उपस्थानमा जानेगर्छौं ?' साथीको त्यो कुरा नसुनेरै गरी आफ्नो चमत्कार प्रदर्शन गर्नेमा उनी तत्पर रहे । उसको घमण्ड थियो कि त्यसरी चमत्कार गर्न सक्नेले कसको उपस्थान गर्न जाने ? उसको त्यो घमण्ड देखेर त्यो घमण्ड तोड्न सुब्रम्हाले पनि त्यसले गरेभन्दा दोब्बर चमत्कार देखाए । त्यस्तो चमत्कार देखाई सुब्रम्हाले भने, "हामीभन्दा भगवान् बुद्ध धेरै श्रेष्ठतर हुनुहुन्छ ।" यति भनी बुद्धको बयान गरी ती दुबै साथी त्यहाँबाट फर्के । यो कुरा देखी त्यो घमण्डी साथी पनि बुद्धको उपस्थानमा गए ।

नेपालमा बौद्ध जनसंख्या : एक चर्चा

— बंशीधर वज्राचार्य

नेपालको उत्पत्ति कालदेखि नै नेपालमा बौद्धमार्गी-हरू रहिआएका छन् । पौराणिक कालमा अनेक बुद्ध र बोधिसत्वहरू आई ध्यान गरिएको यो भूमि हो । २५०० वर्ष अगाडि यही देशमा गौतम बुद्धको जन्म भयो । नेपालका सपूत गौतम बुद्धद्वारा प्रतिगवित 'बौद्ध मार्ग' संसारभरि फैलिएर आज यो कर्णो देशको राष्ट्रिय धर्मको रूपमा समेत रहेको छ । आज विश्वभरि बौद्ध धर्मको अनुयायीको आधारमा यसले तेस्रो स्थान लिन पुगेको अनुमान गरिन्छ ।

नेपालको संविधानमा 'विश्वको एकमात्र हिन्दू राष्ट्र' भनेता पनि एउटै जात र एउटै धर्मावलम्बीहरू मात्र रहिआएको यो देश होइन । यसरी संविधानमा २०२८ सालपछि मात्र उल्लेख हुन गएको हो । यसभन्दा पहिलेको इतिहासलाई नियाल्दा भने नेपाललाई धर्म निरपेक्ष (क्रिश्चियन धर्म बाहेक) देश भनेमा अत्युक्ति नहोला । जेहोस् यस लेखको उद्देश्य नेपालमा बौद्धहरूको आँकडा विषयमा भएको हुँदा त्यता तर्फ बिचार गरौं ।

विक्रम संवत् २०३८ सालको जनगणना अनुसार नेपालमा बौद्धधर्म मान्नेहरूको आँकडा ५.३ प्रतिशत देखाइएको छ । यस आँकडा सम्बन्धमा विभिन्न सभा

र गोष्ठीहरूमा बौद्धविद्वान्, पंडित, भिक्षु, समीक्षक र अन्य चर्चाकारहरूद्वारा अविश्वास प्रकट गर्नुका साथै प्रश्नहरू उठाइसकेका छन् । श्री ५ को सरकारद्वारा दिइएको आँकडा मान्य-अमान्य, सत्य-असत्य भन्ने कुरा विभिन्न दशकमा लिइएका सरकारी आँकडा तर्फबाट नै छलङ्ग हुन आउँछ ।

२००८ सालदेखि प्रत्येक दश-दश वर्षमा श्री ५ को सरकारद्वारा लिइएको जनसंख्याको आँकडामा परिवार नियोजन अभियानको बावजूद पनि जनसंख्या वृद्धिमा खास नियन्त्रण पार्न सकेको देखिँदैन । २०२८ सालको जनगणना अनुसार ६० वर्षमा नेपालको जनसंख्या दोब्बर भएको छ भने अब जनसंख्याविद्हरूको भनाइ अनुसार आउँदो २६ वर्षमा नेपालको जनसंख्या दोब्बर हुन जाने अनुमान गरिएको छ । वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर पनि २०१८ को जनगणना अनुसार २.०७ प्रतिशत, २०२८ को जनगणना अनुसार २.४ प्रतिशत र २०३८ को जनगणना अनुसार २.६६ प्रतिशत इत्यादि हिसाबले वृद्धि भएको देखाइएको छ । हाल नेपालमा वर्षेनी ४ लाख ३६ हजारको दरले जनसंख्या वृद्धि भएको उल्लेख छ । एकातिर देशमा जनसंख्या वृद्धिलाई राष्ट्रिय समस्याको

रूपमा हेरिएको छ भने अर्कोतिर नेपालमा बौद्धधर्म मान्नेहरूको आंकडा २००८ सालमा १७ प्रतिशत, २०१८ सालमा १३ प्रतिशत, २०२८ सालमा ७.३ प्रतिशत र हुँदा हुँदा २०३८ सालमा ५.३ प्रतिशत गरी क्रमशः घट्दै गएको देखाइएको छ जबकि २००७ सालतिरको नेपालको जनसंख्या ८० लाख थियो भने हालसालै नेपाल रेडियो अनुसार १ करोड ६५ लाख पुगिसकेको छ । यसरी एकातिर ३५ वर्षको अवधिमा दोब्बरभन्दा बढी नेपालको जनसंख्या बढेको छ भने अर्कोतिर बौद्धमार्गी-हरूको आंकडा भने २००८ सालमा १७ प्रतिशत रहेको-मा ३० वर्षपछि १०३८ सालमा आएर झण्डै ३ गुणा भन्दा तल ५.३ प्रतिशत हुन गएको देखाइएको छ । यसरी उपर्युक्त आंकडालाई तुलनात्मक अध्ययन गर्दा स्वतः विभिन्न प्रश्नहरू उठ्न थाल्दछन् के नेपालको जनसंख्या वृद्धि दर बौद्धहरूलाई छोडेर देखाइएको हो ? जनसंख्या वृद्धिदरको अनुपातमा अन्य धर्म वृद्धि हुँदै गएको छ भने बौद्धधर्मको दरमात्र के कारणले घट्दो हो ? के बौद्धहरूले मात्र परिवार नियोजन विधि अपनाए ? के बौद्धहरूको बसोबास क्षेत्रमा मात्र युद्ध, प्रलय र संक्रामक रोगले सतायो ? अथवा बौद्धहरूको मात्र मृत्यु दरमा वृद्धि भयो कि ? के विदेशीनेहरूमा जन्म बौद्धहरूमात्र परे ? अथवा प्रत्येक वर्ष बौद्धसम्प्रदायबाट जन्मिएका बच्चा बच्चीहरू जन्म धर्म परिवर्तन गरिए ? यावत् प्रश्नहरूको जवाफको लागि कतैबाट पनि तथ्य र सत्य प्रमाणहरू जुटाउन सकिनेछैन । त्यसो भए के जुन रूपमा जनसंख्या बढ्नु अन्य धर्मदर बढ्नु तर बौद्धदर मात्र घट्नुमा केही कारण छैन त ? यदि उपर्युक्त सबै प्रश्नका कारणहरू छैनन् भनियो भनेपनि बौद्ध तथ्याङ्क-

लाई सही रूपमा किन प्रस्तुत गरिएन भन्ने प्रश्न उठ्ने छ । फेरि जुनरूपमा बौद्धहरूको घट्दो क्रम देखाइएको छ त्यसै क्रममा जाने हो भने आगामी सोःह वर्ष भित्रमा नेपालमा बौद्ध तथ्याङ्क शून्य प्रायः (तथ्याङ्कको कागजी तालिकामा मात्र) हुन जाने देखिन्छ । वास्तविकता जे सुकै भएता पनि सरकारी आंकडालाई लेख्दा आधिकारिकत भन्नु पर्ने नै हुन्छ ।

नेपालको मातृभाषाको आधारमा लिइएको भाषिक आंकडाको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा भने केही हदसम्म बौद्धधर्म मान्नेहरूको आंकडा अनुमान गर्न सकिने हुन्छ । मोटामोटी रूपमा नेपालमा बौद्धधर्म मान्ने जातिहरूमा तामाङ्ग, गुरुङ्ग, मगर, शेर्पा, भोटे, लामा, थकाली, लिम्बू, लेप्चा, राई, किरात, नेवार र अन्यलाई लिइन्छ । यी जातिहरूमध्ये तामाङ्ग, भोटे, शेर्पा, लामा, लेप्चा आदि सबै थरी नै पूर्णरूपमा बौद्ध मानिन्छन् । मगर, गुरुङ्ग, थकाली र राई किरातका विभिन्न थरीमा केही संख्यामा हिन्दू भनी लेखिने गरिएको हुँदा कम हुँदै गएका पनि छन् । नेवार समुदायमा तीन चौथाईभन्दा बढी बौद्धहरू भएको अनुमान गरिन्छ जसमा वज्राचार्य, शाक्य, स्थापित, कंसाकार, ताम्राकार, राजकर्णिकार, तुलाधर, मानन्धर, डङ्गोल, महर्जन, सुवाल, अवाल, शिलाकार, रंजितकार, तण्डुकार, चित्रकार, खड्गी आदि छन् । बौद्धधर्म मान्ने विभिन्न जातिहरूको आंकडा जोडिएमा पनि बौद्धहरूको संख्या अनुमान गर्न नसकिने होइन । तर नेपालको जनसंख्या तथ्याङ्कमा जातजातिको आधारमा तथ्याङ्क उल्लेख छैन । त्यसो भएको हुनाले २०३८ सालको जनसंख्या तथ्याङ्कमा उल्लिखित विभिन्न जातीय मातृभाषाको तथ्याङ्कको आधारमा अनुमान लगाइहेरौं ।

मातृभाषाको आधारमा जनसंख्याको तथ्याङ्क (२०३८)

तालिका नं. १

<u>भाषा</u>	<u>जनसंख्या</u>	<u>प्रतिशत</u>
१. नेपाली	८७,६७,३६१	५८.३६
२. मैथिली	१६,६८,३०६	११.११
३. भोजपुरी	११,४२,८०५	७.६१
४. नेवारी	४,४८,७४६	२.९६
५. गुरुङ्ग	१,७४,४६४	१.१६
६. तामाङ्ग	५,२२,४१६	३.४८
७. अवधि	२,३४,३४३	१.५६
८. थारू	५,४५,६८५	३.६३
९. मगर	२,१२,६८१	१.४२
१०. लिम्बू	१,२६,२३४	०.८६
११. राई-किराती	२,२१,३५३	१.४७
१२. भोटे-शेर्पा	७३,५८६	०.४६
१३. थकाली	५,२८६	०.०४
१४. राजवंशी	५६,३८३	०.४०
१५. सतार	२२,४०३	०.१४
१६. सुनुवार	१०,६५०	०.०७
१७. दनुवार	१३,५२२	०.०९
१८. सन्थाल	५,८०४	०.०३
१९. अन्य/ उल्लेख नभएको	७,६४,८०२	५.०६
	१,५०,२२,८३६	१००.००%

माथि मातृभाषाको आधारमा उल्लिखित भाषिक तालिकाबाट बौद्ध जनिते केही भाषीय आँकडाहरू मात्र यहाँ लिइन्छ । जस्तै तालिकाको क्रमसंख्या ४. नेवारी भाषाको २.९९ प्रतिशतमध्ये तीन चौथाई अर्थात् २.२४ प्रतिशत र क्रमसंख्या ६. तामाङ्ग भाषाबाट ३.४८ प्रतिशत जोड्दा ५.७२ हुन जान्छ । देशका दुई भाषी बौद्ध आँकडामात्र जोड्दा पनि नेपालको बौद्ध आँकडा ५.३२ भन्दा ०.४० प्रतिशत बढी देखिन आउँछ जबकि तालिकाको क्रमसंख्या ५, ९, १०, ११, १२ र १३ को क्रमशः गुरुङ्ग भाषा १.१६ प्रतिशत; मगर १.४२ प्रतिशत, लिम्बू भाषा ०.८६ प्रतिशत, राई किराती भाषा १.४७ प्रतिशत, भोटे-शेर्पा भाषा ०.४९ प्रतिशत र थकाली भाषा ०.०४ प्रतिशतमध्येबाट जोड्दा बढी हुने त बाकी नै छ । (उल्लिखित भाषिक

आँकडालाई पनि सम्बन्धित भाषाविद्हरूद्वारा तथ्य मानेका छैनन्) तालिकाको क्रमसंख्या १ नेपाली भाषा ५८.३६ प्रतिशत देखाइएको छ जुन एउटै धर्मावलम्बी हल्ले मात्र बोलिने भाषा भन्ने ठहरिँदैन जसमा आफ्नो जातीय भाषा बिसँर तथा अन्य कारणले समेत नेपाली भाषा मातृभाषा हुन गएकाहरू समेत समावेश भएको मानिन्छ । यस भित्र विभिन्न बौद्ध सम्प्रदाय पनि पर्छन् । यिनीहरूको भाषा परिवर्तन हुँदा धर्म परिवर्तन हुन गएको मान्न सकिँदैन । यस्ता विलीन भएका आँकडालाई पनि भुल्न मिल्दैन । यसरी एउटै सरकारी भाषिक आँकडाबाट सोही आँकडा गलत सावित हुन जान्छ भने यस्ता गलत एवं अवंज्ञानिकपूर्ण जनगणनाप्रति असन्तोष हुनु स्वाभाविक हो ।

अब नेपालको भौगोलिक क्षेत्र विभाजन अनुरूप धार्मिक जनसंख्याको तालिकातर्फ ध्यान देऔं ।

भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा धार्मिक जनसंख्याको विभाजन (२०३८)

तालिका नं. २

क्षेत्र	कूल	हिन्दू (१)	बौद्ध (२)
नेपाल	१५०२२८३९	१३४४५७८७	७९९०८१
१. हिमाली क्षेत्र	१३०२८९६	१११९९६७	१५९०९१
२. पहाडी क्षेत्र	७१६३११५	६४४७५२३	५०७२१४
३ तराई क्षेत्र	६५५६८२८	५८८६२९७	१३२७७६

मुस्लिम (३)	जैन (४)	क्रिश्चियन (५)	अन्य/उल्लेख नभएको
३९९१९७	९४३८	३८९१	३६५४४५
१. ४८७	१५०	१६२	३१००९
२. १३४४७	११०१	२०२१	१९१८०९
५. ३८५०६३	८१८७	१६७८	१४२६२७

माथि तालिका नं २ मा २०३८ सालको जनगणना अनुसार धार्मिक जनसंख्या भौगोलिक क्षेत्र अनुसार १ हिमाली क्षेत्र २. पहाडी क्षेत्र र ३. तराई क्षेत्र गरी तीन क्षेत्रमा विभाजन दरी देखाइएको छ। उक्त तालिका हेर्दा हिन्दूधर्म ८६.५ प्रतिशत बौद्धधर्म ५.३ प्रतिशत, मुस्लिम धर्म २.७ प्रतिशत, जैन र क्रिश्चियन नगण्य तथा धर्म उल्लेख नभएका अन्य २.४ प्रतिशत देखाइएको छ। उपर्युक्त पाँच धर्ममध्ये मुस्लिम र क्रिश्चियन एक आपसमा तथा हिन्दू, बौद्ध र जैन धर्मसँग सामञ्जस्य एवं मेल नखाने हुँदा ती मर्मको आँकडा संकलनमा छूट हुनु बाहेक हिन्दू र बौद्ध लेखिन जानु संभव छैन। तर नेपालका बौद्धहरूको क्रियाकलाप, संस्कार, कर्मकाण्ड, देव देवीप्रतिको सहिष्णुता इत्यादि हिन्दू धर्मसँग एकरूपता देखिनुबाट बौद्धलाई हिन्दू लेखिने सम्भावना प्रशस्त देखिन आउँछ। साथै नेपालसा जैनहरू भारतीय मूलका खास जाति भनी चिनिने हुँदा नेपालका हिन्दू र बौद्धसँग मिल्ने सम्भावना पनि कम देखिन्छ। विशेष गरेर नेपालको हिमाली र पहाडी क्षेत्रको बौद्ध आँकडा संकलनमा संवेदनशील नभएको प्रतीत हुन आउँछ। नेपालको हिमाली क्षेत्र भन्नाले जहाँ अधिकांश बौद्ध मता-

बलम्बीहरू बसोबास गरिआएको भू-भाग भन्ने सर्वविदित छ। ती क्षेत्रका जातहरूमा भोटे, शेर्पा, लामा, लेप्चा, गुरुङ्ग इत्यादि पर्दछन्। यस हिमाली क्षेत्रका १३ लाख २ हजार ८ सय ६६ जना जनसंख्या भएको मध्ये ११ लाख ११ हजार ६ सय ६७ अर्थात् उक्त क्षेत्रको ८५ प्रतिशत हिन्दू र १ लाख ५६ हजार ६१ अर्थात् उक्त क्षेत्रको १२ प्रतिशत मात्र बौद्ध भएको देखाइएको छ। यस्तै पहाडी क्षेत्रको बसोबास जनसंख्या ७१ लाख ३३ हजार १ सय १५ मध्ये ६४ लाख ४७ हजार ५ सय २३ अर्थात् उक्त क्षेत्रको ९० प्रतिशत हिन्दू र ५ लाख ७ हजार २ सय १४ अर्थात् ७ प्रतिशत मात्र बौद्ध देखाइएको छ। यस क्षेत्रका बौद्ध मतावलम्बीहरूमा तामाङ्ग, नेवार, मगर, लिम्बू, गुरुङ्ग, थकाली र राई-किरात इत्यादि पर्दछन्। यसैबाट ज्ञात हुन आउँछ कि बौद्धहरूको यथार्थ आँकडा संकलनमा कतिको लापरवाही अपनाइएको रहेछ। साथै ३ लाख ६५ हजार ४ सय ४५ जनाको धर्म उल्लेख नहुनु पनि विचारणीय छ।

माथि तालिका नं २ बमोजिम बौद्ध (२) को तथ्याङ्क मा उल्लेख भए बमोजिम विस्तारमा तल दिइन्छ।

भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा धार्मिक जनसंख्याको विभाजन (२०३८)

तालिका नं २

क्षेत्र	बौद्ध	
	पुरुष	महिला
नेपाल		
१. हिमाली क्षेत्र		
क) पूर्व हिमाली क्षेत्र	२१५७४	२१७०७
ख) मध्य " "	४४६८७	४५००६
ग) पश्चिम " "	५८८६	६१४८
घ) मध्य पश्चिम"	५३५१	५३७७
ङ) सुदूर पश्चिम "	१४८७	१६२२

२. पहाडी क्षेत्र		
क) पूर्व पहाडी क्षेत्र	१३८८३	२६०५८
ख) मध्य " "	१६६०६२	१७२८४७
ग) पश्चिम " "	४६०६०	५५१८४
घ) मध्यपश्चिम "	४२४२	४६११
ङ) सुदूरपश्चिम "	२२६८	२६३६
३. तराई क्षेत्र		
क) पूर्व तराई क्षेत्र	१७२७५	१८६०६
ख) मध्य " "	३६००१	३७८६६
ग) पश्चिम " "	५६२७	६७३६
घ) मध्यपश्चिम "	२५६६	२७८६
ङ) सुदूर " "	२६७६	२२६८

नेपालको कूल जनसंख्याको ६१.१ प्रतिशत जनता कृषि पेशामा र २३.२६ प्रतिशत मात्र साक्षर भएको देशमा राष्ट्रिय जनगणनाको महत्त्व प्रयोजनवारे कति-लाई चासो होला विचारणीय छ । अधिकांश नेपाली-हरूको धार्मिक सहिष्णुता, बौद्ध र हिन्दू नेपालीहरूको संस्कार र क्रियाकलापको एकरूपता एवं बहुसंख्यक

जनताको अज्ञानताको कारण बौद्ध हो वा हिन्दू हो भन्नेमा समेत यकीन ज्ञान रहेका हुँदैन । देशको यस्तो परिवेश हुँदा हुँदै पनि केही व्यक्तिहरूको इशारामा तथ्याङ्क विभागबाट गरिने राष्ट्रिय जनगणना जस्तो गहन कार्य-लाई हचुवा, त्रुटिपूर्ण र अवज्ञानिक गणना गरिनु जन-मानसमा अत्यन्त खेदजनक महशूस गरिएको छ ।

सुदर्शनका ५ भनाइ

१. नारी सबै कुरा गर्न सक्छन् तर आफ्नो इच्छाको विरुद्ध प्रेम गर्न सक्दैनन् ।
२. मानिस बूढो हुन्छ तर लोभी कहिल्यै बूढो हुँदैन ।
३. वासना खोटो सुन कुँ चम्कन त बहुत चम्कन्छ, तर परीक्षाको आगोमा पर्दा चमक स्थिर रहँदैन ।
४. जोसँग आफ्नो शक्ति हुँदैन उसलाई भगवान्ले पनि शक्ति दिँदैन । शक्ति आत्मा-भिन्नबाट आउँछ, बाहिरबाट होइन ।

प्राचीन तथा मध्यकालीन नेपालमा बौद्धधर्म

— सुश्री सुशीला प्रधान

नेपाल बौद्धधर्मका संस्थापक गौतम बुद्धको जन्मभूमि मात्र होइन, आफ्नो जीवनका केही महत्वपूर्ण समय नेपालको तराई क्षेत्र र यसको आसपासका पहाडी इलाका घुमी भगवान् बुद्धले धर्म प्रचार गरेको बुद्धको कर्मभूमि पनि हो । बुद्धले सबभन्दा पहिले प्रव्रज्या दिएका पञ्च वर्गीय ब्राह्मणहरू कपिलवस्तुका नेपालीहरू नै थिए । अनि भिक्षु आनन्दको आग्रहमा महिलाहरूलाई पनि प्रव्रज्या दिन भगवान् बुद्धले अनुमति दिएपछि सबभन्दा पहिले प्रव्रज्या लिने प्रजापति गौतमी र कपिलवस्तुका हज्जारौं शाक्यनीहरू नेपाली थिए । यसरी गौतम बुद्धको जन्मस्थल बौद्धधर्मको मूल आधार संघको सदस्यता लिने सबभन्दा पहिलेका भिक्षुहरू र भिक्षुणीहरूको भूमि पनि नेपाल नै थियो । भगवान् बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरेको, धर्मचक्र प्रवर्तन गरेको र बुद्धको महापरिनिर्वाण भएको ठाउँ अर्थात् बुद्धको अर्को कर्मभूमि भारतमा बुद्धधर्म-हास भएर बिलाइसकेपछि पनि नेपालमा बुद्धधर्म नेपालका लोकधर्महरूमध्ये एकको रूपमा रहिरह्यो । फेरि अरु देशहरूमा भिक्षुणीसंघ बिलाएर भिक्षुणी परम्पराको अन्त्य भइसकेपछि पनि कयौं शताब्दीसम्म

नेपालमा भिक्षुणीसंघहरू व्यवस्थितरूपले विद्यमान रहेको कुरा अभिलेखहरूले देखाउँछ ।

भगवान् बुद्धको महापरिनिर्वाणपछि बौद्धधर्म दुई शाखामा विभक्त भए— महायान र थेरवाद (हीनयान) अर्क देशमा यी दुई यानको बीचमा विरोधीमतको रूप लिएको देखापर्न आउँछ । तर नेपालमा यी दुई यानको समन्वय रहेको र सातौं शताब्दीतिर नेपालका भिक्षुहरूले हीनयान र महायान दुवै यानका ग्रन्थहरू पढेको कुरा समकालीन चिनिया यात्री व्हेनसाङको वर्णनमा देखिन्छ । फेरि भारतमा प्रतिद्वन्द्वको रूपमा रहेका दुई धर्म हिन्दूधर्म र बौद्धधर्म नेपालमा पसेर परस्पर मिश्रण भएको कुराको उल्लेख प्रसिद्ध इतिहासकारहरूले गरेका छन् ।

नेपालमा बौद्धधर्मको साथै शंख र वंष्णव धर्मावलम्बीहरू साथसाथै रहेका बौद्धविहार र हिन्दू मन्दिरहरू संगसंगै रहेको र बौद्धधर्मकै दुवै शाखाहरू हीनयान र महायानको संगसंगै बिकास भइरहेको र दुबैमा बौद्धजनताले समान व्यवस्था राखेको, फेरि हिन्दू र बौद्धजनताले एकले अर्को धर्ममा श्रद्धा राखेको कुरा-

को प्रशंसापूर्ण वर्णन समकालीन विदेशी पात्रीहरूले गरेका छन् । मन्दिरहरूमा दुबै धर्मका देवदेवताहरूको पूजा अर्चना आदि र चाडपर्व जत्रा आदिमा दुबै धर्मको धार्मिक सहिष्णुता भएको देखिन्छ ।

नेपालमा बौद्धधर्मावलम्बी जनता मात्र हीइन सम्पूर्ण नेपालको कला र साहित्यमा र समस्त नेपाली जनताको जीवनमा बौद्धधर्मको प्रभाव परेको तथ्य प्रमाण अनुसन्धानबाट देखाउनेछ । नेपालमा अहिलेसम्ममा प्राप्त भएको सबभन्दा पुरानो अभिलेख लुम्बिनीको अशोक स्तम्भ हो । फेरि नेपालीहरूले नै कुँदन् लगाएका स्थानीय उपत्यकाका अभिलेखहरूमध्ये सबभन्दा पुरानो भनी मानिएको काठमाडौं चाबहिलस्थित चंद्र्य निस्केको अभिलेख बौद्धधर्मसित सम्बन्धित छन् । त्यसैगरी नेपाली वंशावलीहरूले गौतम बुद्धको काठमाडौं उपत्यकामा आगमनको वर्णन गरेका छन् । गौतम बुद्धभन्दा पहिलेका बुद्धहरूको नेपाल आगमनको कुरा पनि नेपाली वंशावलीहरूले उल्लेख गरेका छन् । तर गौतम बुद्धको काठमाडौं उपत्यका आगमनको वर्णन भने ऐतिहासिकरूपले प्रमाणित भइ नसकेतापनि त्यसमा सत्यको धेरै सम्भावना छ । बुद्धको अधिकांश जीवन नेपाली तराईभाग र त्यसका नजिकका भारतका र नेपालका इलाकामा बितेको हुनाले बुद्धको काठमाडौं आगमन असम्भव देखिदैन ।

प्रमाणित बौद्धग्रन्थहरूमा स्वयम् बुद्धको काठमाडौं आगमनको उल्लेख नदेखिएतापनि बुद्धकै जीवनकालमा नेपालको यस क्षेत्रमा बौद्ध भिक्षुहरूको आवत जावत भइसकेका बौद्ध वाङ्मयहरूमा देखिन्छ "मूलसर्वास्तिवाद विनयसंग्रह" अनुसार शुद्धोदन पछि कपिलवस्तुका शाक्य-

हरूको दल शरणार्थी भएर नेपाल उपत्यकामा बसोबास गर्न आएको थियो । फेरि त्यही संग्रहको अर्को एक वर्णन अनुसार भिक्षु आनन्द आफ्ना सम्बन्धीहरूलाई भेट्न काठमाडौं उपत्यका आएका थिए । नेपालबाट फर्केर भारत पुग्दा तिनको हातगोडा सान्हुं फुटेको देखी अरु भिक्षुहरूले सोधेका प्रश्नको उत्तरमा भिक्षु आनन्दले नेपाल देशमा निकै जाडो हुने, त्यहाँका बासिन्दाहरू जुत्ता लगाई हिँड्ने, तर आफू चाहिँ भिक्षु भएकोले जुत्ता नलगाउँदा गोडा फुटेको कुरा सुनाए । यो कुरा थाहा पाई भगवान् बुद्धले जाडो ठाउँमा भिक्षुहरूले जुत्ता लगाउन हुन्छ भनी निर्देशन दिनुभएको कुरा त्यस ग्रन्थमा लेखिएको छ । गौतम बुद्धकै समयमा नेपालमा बौद्ध भिक्षुहरूको आवत जावत भइसकेको र बौद्धधर्मको प्रवेश भइसकेको कुरा यस वर्णनले सिद्ध गर्दछ ।

फेरि काठमाडौं उपत्यकाको उत्पत्ति महामञ्जुश्री बोधिसत्वबाट भएको कथा र सम्राट् अशोकको काठमाडौं उपत्यकाका भ्रमणबाट पनि नेपालमा बौद्धधर्मको अभ्युदय झण्डै बुद्धकै समयदेखि नै शुरु भएको भनी अनुमान गर्न सकिन्छ ।

प्राचीन र मध्यकालमा विश्वको जुनसुकै ठाउँमा पनि कुनै खास धर्मको प्रचारमा राजाहरूको निकै ठूलो योगदान रहेको छ । यसकारण बौद्धधर्मको विश्वव्यापी प्रचारमा सम्राट् अशोक र सम्राट् कनिष्कको ठूलो योगदान छ । त्यसै गरी नेपालभित्र बौद्धधर्मको प्रचार हुनु र प्रभाव पार्नुमा नेपाली शासकहरूको ठूलो योगदान छ । लिच्छवि वंशका राजा वृषदेव र मल्ल वंशका राजा शिवसिंह मल्ल प्रसिद्ध बौद्धधर्मावलम्बी राजा

थिए। स्वयम् बौद्ध नभए पनि लिच्छविहरूमा राजा मानदेव, राजा र प्रताप मल्ल, जयप्रकाश मल्ल जस्ता मल्ल राजाहरूमा बौद्धधर्मको निकै प्रभु व परेको र नेपालमा बौद्धधर्मको प्रचार र प्रसारमा तिनीहरूको निकै ठूलो योगदान छ। त्यस्तै फेरि लिच्छवि वंशीय राजाहरूको समयमा प्रशासनम शक्तिशाली भएका र केही समय राज्यको सम्पूर्ण अधिकार आफ्नो हातमा लिएका गुप्त शासकहरूमा पनि कट्टर सनातन पन्थी र कोही कोही बौद्धधर्म विरोधी भएता पनि विस्तार विस्तार बौद्धधर्मको प्रभावमा पर्दै गई पछि गुप्त परिवारमा नै मणिगुप्त जस्ता 'परमोपासक' हरू निस्के। वास्तवमा मणिगुप्तले आफूलाई "परमोपासक" भनी उल्लेख गरेकोबाट निश्चय पनि मणिगुप्त बौद्ध धर्मावलम्बी भन्ने सिद्ध हुन्छ।

ईशाको चौथो शताब्दीसम्म विभिन्न बौद्धविहार

बौद्ध दर्शन र कला संस्कृतिका लागि प्रसिद्ध थिए। यसै कारण आचार्य वसुभन्धु जस्ता नेपाल आए। महायान धर्मको प्रचुर मात्रामा विकास भयो। यसको प्रमाण रामदेवको अवलोकितेश्वर मूर्तिको पादगोठको अभिलेख र मणिगुप्तको आर्यावलोकितेश्वर मूर्ति हो।

नेपाल एक यस्तो राष्ट्र हो, जहाँ बुद्धको समयदेखि आजसम्म अटूट रूपमा जीवित बौद्धहरूको परम्परा छ। संसारमा सबैभन्दा लामो कालसम्म जीवित बौद्धपरम्परा कायम भएको नेपाल देश सम्पूर्ण नेपालीका लागि कम गौरवको कुरा होइन। महाकवि अश्वघोषको 'बुद्ध चरित्र' जस्ता विश्वप्रसिद्ध काव्य ग्रन्थको अप्राप्य ग्रंथलाई पण्डित अमृतानन्दले आफै रचेर पूरा गरिदिए। नेपाल एक यस्तो देश हो जसले बौद्ध साहित्य भण्डारलाई जोगाएर पुनः संसारलाई दिइकन बौद्धसंसारको कल्याण गरे।

आनन्दकुटी विहारका हाल प्रकाशित ग्रन्थहरू

- (१) बुद्धकालीन परित्राजकहरू भाग-३ यसमा दीघनिकायको ब्रम्हजाल सूत्रको पनि अनुवाद भएको छ। पृ. ४००. मूल्य २३ मात्र।
- (२) यशोधरा। पृ. १७९. मूल्य ११ मात्र।
- (३) एक (ब्राम्हण) भिक्षुको जीवनी। पृ. १६. मूल्य २ मात्र।
- (४) A brief Biography of Ven. Bhikkhu Amritananda - by Kesab Lall. Page: 42. Rs. 8/-
- (५) Buddhism of Nepal- by Badri Ratna Bajracharya. Page: 108. Rs. 12

वर्तमान नेपालमा बुद्धधर्मको स्थान

— श्रामणेर आनन्द, श्रीलंका

वर्तमान नेपाल हिन्दू र बुद्धधर्मको एक संयुक्त स्वतन्त्र राज्य हो जहाँ हिन्दू र बुद्धधर्मका अनुयायी—हूहरू आ—आपना धर्मलाई अनुसरण गरी स्वेच्छाचार रूपले जीवन बिताइरहेका छन् । नेपालमा जति समुदाय भएपनि नेपालभूमिमा प्रभावकारी रूपमा रहेकामा बौद्ध र हिन्दूसम्प्रदाय नै हुन् । धर्ममा नेपालको इतिहास घनी छ । गरिमाय छ । ऐतिहासिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा नेपालले विश्वको अभिमुख एक प्रभावकारी भूमिका खेलेको छ । त्यसैले होला नेपाल, विहार, मठ, बहाल बहिल मन्दिरहरूले भरिएको एक शुद्ध-पवित्र पुण्यभूमि हुन सकेको । अधिकांश यूरोपीय जनताहरूले पनि नेपालमा भाँडा गाड्न प्रयत्न गरेका छन् र गरिरहेका छन् पनि जहाँ धर्मको नाममा कदाचित् हिंसात्मक दङ्गा, पीडा र युद्धको आवाजै उठ्दैन ।

भगवान् बुद्धले नेपाल-भूमिमा जन्म लिनुभएतापनि बुद्धधर्मको व्यापक व्यापकता अझ पनि सिधिल अवस्थामा पाउँछौं । कालान्तरमा (२५०० सय वर्ष अघि) यस धर्मको व्यापकता थियो । तर संसारको परिपर्वतनरूपी

क्रियाकलापहरूले गर्दा कुनै न कुनै हेतुबाट सिधिल हुँदै आएको कुरा इतिहासले बताउँछ । हाल मिल्निक बिजुली चम्के झैं बौद्धसंस्कारको अस्तित्व बोकिरहेका ती बौद्ध समुदायहरूबाट एक दुइजनागर्दै अधिसरेका बौद्धभिक्षुहरू अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रहरूमा गई बुद्धधर्मको ज्ञान हासिल गर्न पाएका ती बौद्ध श्रामणेर र भिक्षुहरूको ठूलो हर्ष र संतोषको कुरा हो बल्कि बुद्धभूमि, शान्ति क्षेत्र आफ्नै मातृभूमिको यस्तो अमूल्य मानव - धर्मको ज्ञान हासिल गर्नबाट वन्चित छन् । यसरी बुद्धधर्मको विकासोःमुख अवस्थामा पनि निन्दा, उपहास, विरोध-कार्य, बाधा, जाल-झेल जस्ता तूफानहरू नआइरहेको होइन जुनकुरा आजमात्र नभै नेपाली इतिहासको प्रत्येक पानाले साक्षी बक्छ ।

आज बुद्धधर्म विकासको उच्चतम अवस्था, हात्रो देशमा देखन नपाएता पनि यसले अन्तर्राष्ट्रिय देशहरूमा ठूलो प्रभाव पारेको छ जहाँ यस धर्मको सम्मान र प्रतिष्ठाको स्थान पनि कम छैन । श्रीलंका वर्मा, थाइ-लेण्ड, भियतनाम, कम्बोडिया, लाओश, इण्डोनेशिया

तिब्बत, मलेशिया, चीन, जापान, कोरिया जस्ता पश्चिमी देशमा झैं अमेरिका, जर्मन, फ्रांस, बेलायत, नेदरल्याण्ड जस्ता पश्चिमी देशहरूमा पनि यस धर्मले ठूलो स्थान ओगटेको छ । स्थिति नै गौरव, सम्मान तथा प्रतिष्ठाले बुद्धधर्मको विकास भइरहेको कारणले गर्दा आज नेपाली बौद्ध जनताहरूलाई विदेशमा ठूलो शक्ति तथा आदरले सत्कार-सम्मान गरिन्छ । मानवकल्याण बुद्धधर्मको अभावपूर्तिको लागि प्रत्येक नेपाली बौद्धजनताहरू जागरूक तथा परिश्रमी हुनु आजको स्थितिले माग गर्दै आइरहेको छ । यसमा हामीले गहिरिएर चिन्तन र मनन गर्नु अत्यावश्यक छ ।

धर्मको नाममा अंधविश्वास र अंधभक्तिको पासोमा नपरिकन, सम्यक्दृष्टि र सम्यकसंकल्पको आधार लिई अगाडि बढ्नुपरेको छ । आजको हात-हतियार, शस्त्र-अस्त्र, आणविक बमहरूको होडबाजी चलिरहेको परिस्थितिमा बुद्धको अहिंसावादी शान्ति संदेशको छाँचो भइरहेको प्रत्यक्ष गराउँछ । युद्ध, हिंसा-तनक क्रिया अपहरणकार्य, लूटमार तथा ब्यभिचार जस्ता अमानुषिक कार्यहरूबाट जतातत अशान्ति मचाएको छ । लाखौं लाख मानिसहरूको जीवन युद्धले रातो रगतमा पीडिलेरहेका छन् । अन्याय अत्याचार, शोक र पीडाले बलियो जरो गाडेको छ । मानवी हृदयमा धर्म र मानविकताको अभाव हुँदैगइरहेको हामी पाउँछौं । सहनशीलता, मंत्री, कठुणा, मुदिता अपेक्षादि जस्ता मानवीय गुणाङ्गहरू पनि बिलाएर जाँदा के गर्नु, कसो गर्नुका उत्तेजनात्मक प्रश्नहरूले विश्वमा हाहाकार मचाइरहेका छन् । ठाउँ-ठाउँमा जातिभेद, कुलभेद, वर्णभेद जस्ता कलंकहरूले एकमात्र

मानवजातिमा पनि भेदभाव ल्याइरहेको हामीले देखेका, सुनेका छौं ।

आजभन्दा करीब २५३० वर्षअघि जन्मनुभएका शान्तिका अग्रदूत भगवान् बुद्धको मातृभूमि नेपाल भएतापनि उहाँको धर्म र संस्कृति तथा बौद्ध सिद्ध-स्थानहरूको परिस्थितिमा आँखा नियालेर हेर्दा तमाम नेपाली बौद्ध जनताहरूलाई मात्र नभई विदेशी पर्यटक-हरूको मनमा पनि दुःख र असन्तोषको भावना जगाएको छ । बुद्धधर्ममा श्रद्धा तथा उदारचित्त भएका ती अन्तर्राष्ट्रिय देशहरूले ती बौद्ध 'सिद्धस्थानहरूको विकास तथा विस्तारको लागि प्रदान गरेका रकमहरू पनि नियमित मार्गमा नभई आफ्नै ढंगको दिशातर्फ लम्किरहेका छन् जब कि ती ऐतिहासिक स्थिद्धस्थानहरू वर्षौं वर्षौं अंधकार र अभाग्य ब्यक्त परिस्थितिबाट छुटकारा पाउन पखिरहेका छन् । जनगणनामा पनि बौद्धहरूलाई हिन्दू गर्नु कुनै गा-हो तथा सा-हो काम होइन । " धर्म के हो ? " भनेर सोध्नुको सट्टा ! गणेश मान्छौं कि भीमसेन मान्छौं ? " जस्ता प्रश्नहरूले अल्मल्याएको छ । जब जनगणनाको तथ्याङ्क निस्कन्छ तब "नेपालमा बौद्धहरू ५/० मात्र छ " समाचार देशभर फैलिन्छ ।

सातौं शतवर्षमा नेपालमा प्रवेश गरेका शंकराचार्य र उसका अनुयायीहरूले बुद्धधर्म र बौद्धसंस्कृतिलाई मात्र होइन बौद्धबिहार, बौद्ध मन्दिर, मठ, गुम्बा, पुस्तकहरू ध्वस्त पारेका थिए । जबरजस्ति कडा नियमले भिक्षु र भिक्षुणीहरूलाई प्रव्रजित अवस्थाबाट हट्याई गृहस्थ गरे । एक जाति र धर्ममा मेलमिलाप भइरहेका नेपालीहरूलाई जयस्थिति मल्ल जस्ता शंकराचार्यकाशिष्य-हरूको उपदेश अनुसरण गरेका पालकहरूले विभिन्न

जाति र वर्गमा विभाजित गराए । अशान्ति र भेदभाव त्यहाँदेखि निस्के । भगवान् बुद्धको अनित्य, दुःख र अनात्मवादी सिद्धान्तहरूसँग आत्मवादी सिद्धान्तहरू एकै दर्जामा राख्न प्रयत्न गरे ।

कालान्तरमा बौद्धविहारहरू भएका ती पूज्यस्थानहरू आज बहाबहीको रूपमा परिणत भइरहेका छन् । बुद्धको नाममा हिन्दू चलनको मिसावट परम्पराहरू पनि हाम्रो देशमा पाउँछौं । लुम्बिनी जस्तो स्थान अझै पनि अबोधको हातमा परिरहेको दुःखको कुरा हो । त्यहाँ जान यातायात र मार्गसुविधाको व्यवस्था नहुनु पनि खल्लो लाग्दो छ । बौद्धधर्मको विषय सम्बन्धी अध्ययन त के एक विषय पनि आजको विद्यालय र विश्व-विद्यालयहरूमा छैन । रेडियो कार्यक्रमहरूमा पनि बुद्ध-

धर्मको कुनै स्थान नभएको कुरा चित्तबुझ्दो अवस्थामा छैन । राष्ट्रियस्तरमा पनि यस धर्मको कुनै स्थान छैन ।

सबैलाई आ-आपनो धर्म अनुसरण गर्न स्वतन्त्रता छ साथै हुनुपर्छ पनि । अन्य धर्मको र धर्मावलम्बीहरूको दोष, गुण र अबगुण खोज्न कुनै धर्मले सिकाउँदैन । सबै धर्मको एकमात्र लक्ष्य तथा उद्देश्य मुक्ति (मोक्ष) साक्षात्कार गर्नु हो । अतः परस्पर विरोधी भई निन्दा प्रशंसा गरेर त्यस्तो अमृतपदमा पुग्न असंभव छ भन्ने कुरा भगवान् बुद्धमात्र नभई जिशस क्राइस्ट, महम्मद जस्ता पथप्रदर्शकहरूले पनि बताएका थिए । हाम्रो समन्वयबादले नेपाल, एक साँच्चैको बुद्धभूमि र शान्ति क्षेत्र बन्न ठूलो सहयोग मिल्नेछ । ★

ज्ञानको म धेरै प्यासी

— उपासिका देवकी पाण्डेय

हे बुद्ध ! तिम्रो ज्ञानको म धेरै प्यासी छु ।
जहाँ जाऊँ जहाँ बसूँ हमेशा म तिम्रो यादमा नै रमिरहन्छु ।
हिमालयको त्यो सौन्दर्ययुक्त टाकुरामा पनि तिम्रै प्रकाश

म देख्दछु ।

ती उच्च चचुराहरूले पनि तिम्रीलाई बोलाइरहे झैं
म सुन्दछु ।

तिमै पहाडका कन्दराबाट झरेका निर्मल झरनाहरूले पनि

तिम्रीलाई सिँचिरहे झैं म ठान्दछु ।

यहाँका खोलानालाहरू पनि सुमधुर स्वरले तिम्रै आरति

गरे झैं सुन्दछु ।

ती खोलाका छालहरू उल्लिएर बग्दै आइरहेका पनि
तिमीलाई नै
भेट्न हतारिएका झैं मलाई लाग्दछ ।

आऊन बुद्ध ! तिम्री एकपटक फेरि आऊ, यो सांसारिक
भवचक्रहरूमा

तेरिरहेका विजयरूपी यो विषको डुंगालाई हुत्पाएर
भावनाद्वारा ज्ञानरूपि डुंगा खियाउने शक्ति सबैलाई देऊ ।
हे बुद्ध ! तिम्रो कृष्णा दृष्टिले भावनाको शक्तिरूपी
सागर बहाएर निर्वाणको मार्ग छिटै नजिक्याइ देऊ ।

सम्पादकलाई चिठी

श्रीमान् सम्पादकज्यू,
 आपनो र देश विदेशको उपयोगी समाचार, ज्ञान विज्ञान तथा प्राविधिक विषयहरू समेत घरमा बसेर हेर्न पाइरहेको मा ज्यादै खुशी लागीरहेको छ । ने. टी. भी. नेपालको लागि सोलो कुरो भयो त्यसकारणले पनि होला गोरखापत्रमा सुझाव र प्रतिक्रियाबारे दिन प्रतिदिन प्राशित भइरहेको बराबर देख्दछु । मेरो पनि एउटा आवश्यक मुझावः प्रकाशित गरिदिनु हुन विनम्र अनुरोध छ ।
 ने. टी. भी को दैनिक कार्यक्रमको शुरुमा धार्मिक कुरा सुनाइन्छ त्यो अत्यन्त राम्रो कुरा हो तर यहाँ एउटा कुराको कमी जस्तो अनुभव हुन्छ । नेपाल भगवान् बुद्धको जन्मस्थल हो । त्यसो भइकन पनि शुरुमा भगवान् बुद्धको एउटा नाम पनि न सुनाउनु शान्तिप्रेमी अर्थात् शान्तिक्षेत्रका नेपालीहरूको लागि शान्तिका महान् अप्रदूत भगवान्को नाम विसर्जु एक प्रकारले अशोभनीय छ । त्यसमा पनि जबकि नेपाल लगायत संसारभरमा शान्तिवर्ष मनाइरहने

बखतमा भगवान्को गुण स्मरण नगनु अथवा बिलकुल वास्ता नगनु कुनै प्रकारले पनि उचित देखिँदैन । विश्वमा सबैभन्दा बढी जन समुदायले मानिआएको विश्वका महामानव, एशियाको ज्योति, नेपालको त आत्मा नै हो । टी. भी. कार्यक्रम बनाउनेहरूमा विश्ववातावरणको अनुभवको केही कमी जस्तो महसूस हुन आउँछ । तसर्थ सम्बन्धित निकायको यसतर्फ विशेष ध्यान जानु तथा त्यसबारे प्राथमिकता दिनु जरूरी छ । समयको माग पनि यही हो भनी बुझ्नुपर्छ । शान्ति चाहने नेपालीले शान्ति संदेशको प्रसारको चाहना नगर्ने कुरा उठ्दैन । तसर्थ बुद्ध शरण गच्छामि आदि श्लोकको सुमधुर स्वरमा गुञ्जायमान गर्नुका साथै एकछिन प्रसन्न एवं शान्तिमय मूर्तिको एक झलक पनि दृष्यपटलमा प्रस्तुत गरी देखाइदिने सए सुनमा सुगंध थपिनेछ । धन्यवाद !

निरंजन

असन, काठमाडौं ।

बुद्धवचनया प्रभाव

- उपासक ज्ञानवज्र वज्राचार्य

ठिंजि झालक झाम्पार

पुत्तामत्थि धनम्मत्थि, इति वालो विहञ्जति ।
अत्ता हि अत्तनो नत्थि, कुतो पुत्ता कुतो धनं? ॥

ध्व गाथा भगवान्बुद्धया म्हं तु पिहां वःगु अमृत
वचन खः । सत्य वचन खः ।

गाथाया अर्थः-

गुह्यव्यक्ति जि काय् म्हाय् कलाः दु, जिके छे वु
धन सम्पत्ति यवको दु धकाः अन्निमान याना जुइ उह
मूर्खेयात दुःख जुइ छायासा थःगु शरीर हे थःम्हं
धयाथे मदु धासेलि, कलाः काय् म्हाय् छे वु धन
सम्पत्ति थःम्हं धयाथे गनं दइ ?" उदाहरणया निर्मित
बुद्धकालीन घटना छगू न्ह्यथने । 'भगवान् बुद्ध' श्रावस्तीइ
अनाथपिण्डक साहुं दय्का व्युगु जेतवन विहारय् बिज्याना
चवन ।

अबलय् श्रीवस्तीनगरय् साप गरिबम्ह ब्रम्ह छम्ह दु ।
व ब्रम्हया धेबा कमाय् यानाः मुंकाततं च्यागू लाख दां
जम्मा याना तगुलि बंत सकसिनं 'धनिम्ह ब्रम्ह, धाइगु जुया
चवन । धनिम्ह ब्रम्ह धंगु नामं प्रख्यात जुल । व ब्रम्हया
प्यम्ह काय्पि दु । काय्पि तःधिकः जुयावयेवं प्यम्हं
काय्पिन्त नं ब्याहा यानाविल । छगू छगू लाख दां नं

इनाबिल । छुं दिन लिपा, धनिम्ह ब्रम्हया पत्नी देहान्त
जुल ।'

छम्ह काय्पि प्यम्हेसिया सत्हा यात- "बाः नं
चिरिमां हलधाःसा- श्रीगु छेय् लिपा कलह जुयावं,
अशान्ति ज्वी, छे स्यनी । सुख शान्ति धयागु वै मखु ।
बाःयाके च्वंगु दां फुक्क श्रीगु ल्हाःती लाके माल ।
दांया लोभं, त्यासेपि मिस्त नं वय्फु । दां मन्त धाय्वं
वानं पुनर्विवाह थायेफंमखु ।"

छम्ह 'धनिम्ह ब्रम्ह' थःगु वंठकय् चवनाच्चंबलय्
काय्पि प्यम्हं वनाः धाल- "थः बाः? हजुरयात दुःख
जुगु जिमिसं स्वय् मफुत । छेयागु अभिभारा क्वबिया
चवने धयागु साप प्राकु । जिपि प्यम्ह, प्यम्हमछि
काय्पि दय्काः बाःनं दुःखसिया चवने माःगु भर । बाः
याके च्वंगु दां जिपि प्यम्ह दाजुकिजापिन्त इना वियाः
बाः याउकं ग्रानम्हं चवनादीसा जिहे ज्युनि ।"

धनिहा ब्रम्हूनं काय्पिसं धाःगु खे धाथे हे खः
धकाः थःके च्वंगु प्यंगूलाख दां व मेगु नं सम्पत्ति दक्कों
इनाबिल । लिपा प्यम्हं दाजुकिजापि छे छे जुल ।
धनिहा ब्रम्ह जेठाम्ह काय्पि थाय् वनाः चवन ।

छन्दु धनीम्ह ब्रम्ह वाग्मति (गङ्गाय) वनाः मोल्हयाः
लिहावल । थ.गु छेया स्वानय् थाहो बंबलय्, मातनय्
चवना जेठीम्ह भौम्हसिनं धाल- “बा.वं जिमित धन
सम्पत्ति इनाबिया बलय धिबाछगः धकाःप्रप्पो, बियागु
दुला ? न्हावलें थवहे छे जक चवनाचवनेत मेपि ।
काय्पिनिगु छे मखंला ? इमिथाय् वनेगु तुति नं
मरुला ?”

जेठीम्ह भौम्हसिगु क्षुद्रवचन न्यनाः- धनीम्ह ब्रम्हया
न्हायपं हिइसे चवन । छाति हे पम्हुयाः तज्याइथें चवनाः
वयागु नुगलय् घाः जुल । बंगु हृदयं सहयानां सहयाय्
मफयाः साप दुःख तायाः व छे पिहां वयाः माहिलाम्ह
काय्पयाथाय् वनाः चवन ।”

अन नं छन्दु निन्दु धा धां दिन बितय् जुयाबेंव
दचिछति चंबलय् माहिलाह्य भौम्हसिनं धाःथें अनेक प्रकारं
व्यंग नकाः छाक्क खें ल्हाइगु वचन न्यने मफयाः सारें
हे दुःख तायाः व छे पिहां वयाः साहिलाम्ह काय्-
याथाय् वनाःचवन ।

साहिलाम्ह काय्पयाथाय् निर्देति चंबलय् अन नं
हेला यानाहल । नःवा स्ववा तक नं मघाल । आदर
गोरव छु हे मतल । अन नं चवने मफयाः सान्हे हे नुगः
खवय्काः कान्छाम्ह काय्पयाथाय् वनाः चवन ।

कान्छाम्ह काय्पयाथाय् दचिछति आदर गोरव
तयाः साप मानय् यानाः नकल । दचिछलिपा अन नं
कान्छोम्ह भोमचां अनेक प्रकारया ईर्ष्या यानाः अव-
हेलना याना हःगु सहयाय् मफयाः छे पिहावयाः भिक्षा
पत्रनाः जीबिका यानाजुल । भगवान् बुद्ध दुःखोपिनि
प्रति साप दया करुणा दुम्ह धाःगु न्यनीः धनीह्य ब्रम्ह

भगवान् बुद्धयाथाय् वनाः कुशल वार्ता यानाः छेले लिनाः
वनाचवन ।”

भगवान् बुद्धं न्यना बिज्यात- अय् धीनम्ह ब्राह्मण?
छि धनी जुयाः नं ग्रामथे छाय् भ्यायःगु झुलि झुबि
वेधुकूगु वसः पुनाः तुतामं चुयाः म्हिचा क्वछायाजुयागु?”

ब्रम्हनं विन्ति यानाः धाल- छुयाये भगवन् ? काय्
पिनिप्रति दया करुणा वनाः जिके दुगु धनसम्पत्ति
फुक्क प्यम्ह काय्पित्त इनाबिया । इमित व्याहा नं याना
बिया । तर काय्पि प्यम्हसिनं नं कलाःपिनिगु खें न्यनाः
खबं नः मन त्वंमत्वं, बोयाम्हय् वसः दुः मडु छु हे
बिचाः मयाः । भोपिसं हेला याकाः छेय् चवनाचवनेगु
स्वयाः बरु भिक्षापवनाः नय्गु हे जीवनय् कल्याण उबी
धकाः मतीतयाः जि धनीम्ह जुयाः नं दुःखसियाः दरिद्र
पियें भिक्षान्नं जीवन हनाचवना ।”

बुद्धं आज्ञा जुयाबिज्यात-

छन्दा सुता कायेमते हे ब्राम्हण ? छन्त जि छगू
उवाय स्यनाबी । साहु महाजनपिनिगु सभाय् वनाः
जि स्यनाबियागु खें फुक्कं न्यकि । अले छंगु जीवनय्
कल्याण जुइ” धकाः गाय्पाद्वारा उपाय स्यनाबिज्यात ।

येहि जर्तिहि नन्दिस्सं, यसं च भवमिच्छियं ।

तेमं दारेहि संपुच्छं, सा व वोरन्ति सूकरं ॥

अर्थः- “न्हाया काय्ब बलय् जि गुलि हर्ष यानाः
लयतायाः काय्पिनि जय उबीमा, कल्याण उबीमा, धकाः
कामना यानाजुया । आः जि बुराउशी धुंकाः
आः कलाःपिनिगु खें न्यना छेपित्तिनाहल ।”

“असन्ता किर मं जम्मा, तात ताता ति भासरे ।
रक्खसा पुत्त रूपेण, ते जहन्ति वयोगतं ॥”

अर्थ:- “मचाबल्य गुलि बिचाःयानातयापि मचअत्त ।
जितः यः बाः धकाः जिगु मुल्य फेत्तुवेपि । आः पापी
अघर्मी चाण्डाल मूखं ज्ञयाः थो जिहः इमिअं हे छं
पित्तिवाहल ।”

“अस्सो व जिण्णो निवभोगो, खादना अपनीयत्ति ।
वालकानं पिता थेरो, परा गारेसु भिक्खत्ति ॥”

अर्थ:- गथे उवाबीमफुम्ह बूढम सलयात्त छं मन-
कुसे छे ख्याना छबइ अथे हे जितः नं छे पित्तिना-
हःगुलि जि धनी ज्ञयाः नं दुःखो गरीवपि थं भिक्षा पवना
नयमाल ।”

“अन्धकारे पुरे होत्ति, गम्भरे गाधमे धत्ति ।
दण्डस्स आनुभावेण, खालित्वा पतितिट्ठी, ति ॥”

अर्थ:- छं हे नरोत्ता मरुपि कायपि स्वयाः बर
जिगु थ्व तुतां हे तःअं, छायाघाःसा थुकि च्वयाःपि हारापि
सा इहंतयत्त ख्याना छोय्ज्यु । न्याय्यःपि खिचातयत्त
हतयधाना छोयेज्यु छ्यंसे च्वंथाय वा तःजाःगु खुसी
तुतामं च्याः बनेफु । चुलुस्से च्वथाय तुतांयागु
भरोसां दंगुलि बच्च्य् जुइफु ।”

धनीम्ह ब्रम्हण उपयुक्त गाथा स्वयं वयं काः महाजन-
पिनिगु रसाय थः कायपि दुगु बखतय् न्यंकल ।

“नहापा मां बोपिके अंश कायधुकूपि कायपिसं वूढ
जुइधुं कूपि मां बोपिन्त पालन पोषण यानाः सेवा थाय-
माःगु सामाजिक नियम दुगु ज्ञयाचचन । उबलय् पञ्च
भलादभोपिनिगु निणय अनुसारं ज्यानया खतरा समेत-
नं ज्वीयःगु ज्ञयाचचन ।”

धनीम्ह ब्रम्हया खं न्यनाः सभाय् सत्हा जुल । अबु-
यात नकाः त्वंकाः सेवा याना च्वनेमाःथाय मन बूढ ज्वी
धुकूम्ह अबुयात्त छे पित्तिना छोगु अमियोग धनीम्ह
ब्रम्हया कायपिन्त लाः वन ।

उक्त सभाय् छम्ह वक्तां न्ववु बिल- थः बोयाके
अंश कयाः नं बोयात्त अनावर यानाः अबहेलना यानाः
छुं मनकुसे छे पित्तिना हःपि, थुजापि व्यक्तिपिन्त ख्याना
छवय्माः ।

लिपा धनीम्ह ब्रम्हया कायपि प्यम्हं बयाः अबुयात्त
छेय् ख्वनायकाः मोल्लुकाः चिकनं बकाः न्हूगु वसतं
पुंकाः दोसत्लाया गा न्येका भोजन याकाः थःथः कलाः
पिन्त जिमि बाःयात्त नित्य प्रतिदिन बांलाक भोजन
याकाः सेवा थाय्माः धयागु वाचा ल्हाकाः कबुल याकल ।
आः हानं हेला यानाः सेवा मयात्त घाःसा थ्व छेय् छिपि
च्वने दंमखु धकाः चेतावनि बिल ।

धनीम्ह ब्रम्ह दोसत्लाया गा छपु ज्वनाः बूढ थाथाय
बनाः कुशल वार्ता यानाः दोसत्लाया गा छपु चरय् यानाः
विन्ति यानाः धाल-

“धन्य ? धन्य ? भगवन् छःपिनिगु दया कृपां जि
धनीम्ह जुइ वत । कायपि, भौपिसं, आः हेला मयात्त ।
नित्य प्रतिदिन नय् त्वनेगु, पुनेगु वसःया छुं दुःख मन्त ।
आः जि सुखीम्ह जुल । थ्व गाः छपु ग्रहण यानाः कया
बिज्याहुं । छःपिसं जितः लं वचनाबिज्यात्त । छंयुसे च्व-
थाय मत च्याकाः छने मदुगु छने दयेका बिज्यात्त । आः
जि थनि निसे जीवनभर तक्कयात्त शरण वःम्ह उपासक
धकाः स्त्रीकार यानाबिज्याहुं । थुलि धयाः बूढयात्त
वःदना यानाः लय्तायाः छेय् लिहाँवनाः हानं, शील,
भावनां कुशल कर्म यानाः याउंके जीवन हनाचचन ।

बुद्ध महारोगी खना: बैरागी जूगु खैला ?

—तीर्थलाल नघ:मनी

सिद्धार्थ गीतमया जीवनीइ प्यंगू खँयात मूथाय बिघात:गु बु । उकीमध्यय 'मरोगीम्ह खना: हृदय व्याकुल याना: दुखित जूम्ह' घषागु खँयात कया: छक: बाले ।

जुजु शुद्धोदनया राज्य कपिलवस्तु नगरय छयाय 'महारोगी' छम्ह दयाचवन । उथाय लाक सारथी छन्दकनाप राजकुमार गीतम चा:हू व:गु पा:लात । राजकुमार गीतम व महारोगीयात खन । अले "व छु जूम्ह ?" धका: न्यन । छन्दकया लिस: बिइत बाम्हय कात । अयसां मग्यासे लिस: बिल— "राजकुमार ! श्व छम्ह महारोगी छ: । मनुष्य जुया: जन्म काय धुन घाय- व थजा:गु अने अनेगु दु:ख नं भोग यानाचवने मालीगु जुयाचवन" । छन्दकया श्व लिस: न्यनेवं राजकुमारं थ:गु हृदय व्याकुल याना: दु:खित मनं दरबारय लिहाँ वन हँ । श्व जुल राजकुमारं महारोगी खंगुया खँ ।

आ: खन श्व खँयात कया: छक बिचा: याय । राज-कुमार सिद्धार्थ गीतम चाहू वंबलय खंम्ह महारोगी सु ? गय्चवंम्ह ? मनश्चवंहा ? गजा:ह्या ? छु अरवस्था घाहा ? मचा त्यायहा बुरा छु छ: ? लिसँ लँयला ? लँसिथय ला ? गनं फलय वा गनं फलचाय खंगु छ: । श्व छु

सीमदु ।

हाकन "महारोगी" घघातल । गजा:ह्या महारोगी ? महारोगी जि स्वयं नितजिया दुथे चवं । छता छ: कुठ-रोग" गुगु रोग लहा: तुति थुत्था जुयाबनिगु, ह्य छह्यं प्दाक: प्दाक: बंक घा: जुइगु व घा: गबलें लाइगु मखु । गुम्हं गुम्हेसिया ह्यय घा: मजुसे पत्रंयवं गाना: बिरूप जुइगु । उकि सुनानं छुं म्बायक दाल वा मखुगु जघा घात घायव "महारोगी" बुयेना धका: सरा: बिइगु । मेगु छ: त:लोगी । उसांय मद्बा:लां लां दंदं लासाय जक तुनाचवनीगु । खिं अरन चवं अन जुइका चवनिगु । ह्यय स्यूब ववय जक जुइका: तिये मफु म्वाये मफु जुयेका चवंह्य । श्व निताय गुगु तालयाह्य रोगी छ: व । श्व नं गनं बांलाक सीदयेक उला: वयनात:गु मदु ।

लिसँ व रोगीया सुं हे मदुला ? मां, बी, काय म्हूयाय नापं दाजु किजा नं सुं हे मदुम्ह ला ? छे बुं नं मदुम्ह ला ? अथेला सकलें दयानं सुनानं वास्ता मया:गु छ:ला । उगु ई आ:थे जा:गु जमाना मखु । कलातं भा:त मघाइगु, काथे:मां बी मघाइगु, दाजु किजा, किजां दाजु यात मघाइगु, नापं त्याखं मां बी जक मखु भलि

माजु बाःजु तक नं मधाइगु उगु ईमखु । अजाःगु इक्षय्
थजाःहा महारोगीयात वांछवया तय्हल खइ मखु ।
छह्यस्यां मखु छह्यस्यां संचाः बिचाः यानातइगु उगु ई
खः । उकि सिद्धार्थं बैत याकःचा खंगु छगू अजू चाया-
कुगु खं खः ।

वनं जुजु शुद्धोदनया राज्यय् थजाःहा महारोगी
याकःचा हाः नाः सुं महुहा थं यानाः वांछवया तय्हःगु खं
नं अजू चायापुगु खं मखु ला ! छाय् धाःसा अपाय् धंगु
देशय् हाः नाः महुहा गरीब ह्य रोगी ब हे छहा जक
खःला । धात्थं नं खइ मखु । न्यागू लाख कतकया छगू
लाख जक राजधानी देशय् जूसां सःबसः गरीबत अरवश्य
दइ । उकी सिद्धा सिनिहा पवना नयाजूपि दइ । अजाःपि
रोगं कथाः लेंय् लेंय् ग्वारा तुलाव्वंपि नं मदइ मखु ।
मखु थ्व हे छहा जक जूसा व देया पञ्च भलादमी धाःपि
दयावान्तय्सं छगू व्यबस्थी यानाः छाय् तथा मन्थुगु
जुइ । सरकारपाछे नं इलय् हे छगू बन्दोबस्त छाय्
याना मन्थुगु जुइ । थजाःहा महारोगीयात लेंय्सं खिचा
सी वाय्थे वांछवया तय्हःगु रहस्यमय खं मखुला ?

थ्व खं जुजु शुद्धोदनयात नं बांलाःगु खं मखु । न
प्रतापी जुजु शुद्धोदनया कर्तव्य हे खः कि अथे वांछवया
तःगु इलय् चिकित्सालय अस्पताल धयागु महुसा धर्म-
शाला सतःला बु । गुगुं सतलय् तयाव्युगु जूसा राज-
कुमारं खनिइ मखुगु खइ । थुलि जक मखु कपिलबस्तु
नगरया इज्जत तक नं वनिगु मखुगु जुइ । न शुद्धोदनया
न्हाय् हे त्वधुइगु खइ । उकि राजकुमार सिद्धार्थं गौतमं
महारोगी खन धयागु खंय् शंका हे दनि ।

लिसं लेंसियय् हाःनाः महुहा छहा तःलोगि वांछवया
तःगु खन धाय्वं "छु जुल ? सुं महुला ?" धकाः

न्यनेगु मनूतय्गु छगू स्वभाव खः । सुं छहा लोगि खन
धाय्वं थौंतक नं झीसं न्यनाः वयाच्चवना तिति धासा
जुजुया काय् राजकुमार जुसैलि न्यनेगु कर्तव्य हे जुल ।
उकिसनं मानवताया चि हे जुल । मनुष्यमात्रया धर्म हे
जुल । उकि राजकुमारं न्यनं छुं आश्चर्य मखु । बरू
अजूया खं थ्व खः कि राजकुमार गौतमं न्यनेवं उपकार
याय्गु तालं लिसा मन्थुसं अप्पो जुयाः बुज्जुक तालं
लिसः बियेमाःगु छाय् ? थुकि नं सिद्धार्थं गौतमं महा-
रोगी खंगु मखु धयागु स्पष्ट जू वः ।

हाकनं राजकुमारं नं थ्व लोगिया सुं महु खनिइ,
बिचाः संचाः याइपि नं सुं महु जुइ, नापं छे बुं नं महु
हे मखा जुइ, लिसं थःगु ल्वय्या वासः तक नं यायेत
सामर्थ्य वइके महु जुयेमाः धकाः बिचाः यानाः छगू
सतलय् तथाः छुं उपकार याके धाःगु खः राजकुमार थं
जाःहा जुयाः थ्व कुतः छाय मयाःगु खः । उकि राज-
कुमारं महारोगी खंगु खः थं मच्चं ।

उकिसनं झीगु अन्नपानथा शरीर । प्राणियात रोगं
कइगु बिधिया नियम हे जुल । अप्पो यानाः नये त्वनेगु
पानाः हे लोगि जुइगु खः । गल्ले गल्ले अमृत नं बिष
जुइयः खनि । उकि नये त्वने न्हाय्व हे सह्यालय् याःसां
लोगि जुइत लिफः स्वइमखु । थुकि यानाः जुजु शुद्धोदनया
दरवारय् रोगं कःपि छहा हे महुगु खेला ?

खेला जक मखु धात्थं छु वये हे महुला ? जुजु शुद्धो-
दन उंसाय् छकः हे महु मजूला ? कपाः छकः नं मस्याः
ला ? ध्वाः छकः नं मस्यात जुइला । उवर छकः नं
मवल खइला ? जुजु शुद्धोदनयातला छुं मजुल म्वाःल
राजकुमार सिद्धार्थया नं छुं हे मजूला ? गौतमया नं छुं
मजूसा म्वाल । राजकुमारया ककापिति नं छुं मजूला ?

काकिपिनि नं छं हे मजूला ? इमिगु पाखेंयापि तता केहें वाजु किजापिनि नं छं मजूला ? मापं राजवरवारय राजमहलय नं सुयां छुं छकः हे मजूला खइला । लिसें दरबारया भारदारतय् छुं मजूला खइला ? मन्त्री महा-मन्त्रीतय् नं छं मज खइला ? सुयां छुं जुल धयागु खं राजकुमारं गबले न्यंगु मडु जइला ? सुयां छुं छकः हे मजगु खसा राजमवनं प्रकृतियात स्वाकल । विधियात बुकल । थथे हे देश नं त्याके फये माःगु खः । दुके फये माःगु खः । छाब मकुत ? बः कतकया निति छुं हे च्यताः मतःगु खंला ? खःसा लें बांछवयातःहा महारोगी छहा जक मखु मेमेगु रोगं कःपि नं प्रापालं लोगित राजकुमारं खनेमाःगु खः । हाकनं देसय रोग धयागु बहे मद्यकाः निदान यानाः कतकयात सुख शान्ति बिब तःगु खसा ध्व हे छहा जक महारोगी गय दत ? गनं बल ? राजकुमारं गय खन ? उकि लोगित यक्व खन जइ । थजाःहा राजकुमार गौतमं छहा लोगि खन धाय्बं हृदय ब्याकुल यायेमाःगु छुं मडु । न दुःखित यानाः बिरक्त जुयेमाःगु छुं ।

हाकनं "महारोगी" कुठरोगी खःसा थुकी नं अपावतकं मन बबतुके माःगु मडु छाय् धाःसा लहाः तुत्तिया पतिचा मदयाः बुथा जूमा उखे बुखे पवना जुये फु । नये स्वने यानाः जीवन हने फु । बसः छजु बालाक पुनाजुल धाय्ब लोगि बे हे च्वनिइ मखु थजाःहासित महारोगी धायेमठि । अकि अजाःहा लोगि खनाः हृदय ब्याकुल जुयेमाःगु छुं मडु ।

मेहा महारोगी तःलबगि खः । खालां दंदं लामाय् प्यपुनाच्वंहा लोगि खः, अजाःहा तःलोगियात खिच्व छकः नं कया ब्यूपि सुं मडु । क्वाःलः छफुति दायेकाः

त्वंकूपि मडु । थजाःहा लोगियात खनाः सुया जक माया मवनिइ । सुया जक करुणा मवनिइ । अले छुं सेवा तहल मयाःसां महुतु छप्वातं जूसां सहानुभूति छाय् मक्य-निइ । तःलोगि खनेवं मेगु छुं मघाःसां "च्व च्व" जक जूसां यानाः वनिइ धाःसा राजकुमार सिद्धार्थया नं भचा माया दया छाय् मवनिइ ।

लें तुताम च्याः थःगु थासय् बने त्यंहा छहा बुरा खनाःला मन बबतुंहा सिद्धार्थ गौतम अजाःहा तःलोगि खनाः हृदय ब्याकुल छाय् मजुइ । व नं थःगु देसय् थःगु राजधानीइ । थःमह है कतक । थथे तःलोगि जुयाः दुःख सियाः कष्ट नयाच्वंगु खनाः नुगः जक नं छाय् मनाइ । उकीसनं करुणाया खानी दयावान् सिद्धार्थ गौतमं मन खिन्न मयाइ धयागु छुं दु । थथे नुगः मठिकाः मन बबतुंकेगु अस्वाभिक नं मखु ।

अजाःमह राजकुमारं विवेक हीन जुयाः कर्तव्यं च्युत जुयाः लोहंया नुगः यानाः तुलुतुलु जक स्वयाः लिहां वनेगु तःधंगु द्वं खः । सारथि छन्दकया खंय लीन जुयाः वयागु लिसलय् भाबुक जुयाः कर्तव्यं विमुख जुयेगु तसकं बांमलाःगु खं ख । राजकुमारया इजत च्वंगु खं मखु । नापं देशया उत्तराधिकारीयात लोगु खं मगु । उकि राजकुमारं महारोगीयात खन खइ मखु । थुकथं बिचाः याना स्वयं बलय् राजकुमार सिद्धार्थ गौतमं महारोगी तःलोगीयात खंगु खं मखु । लिसें छन्दकं अपाय हाकय्क लिसः बिल नं खइमखु । उकि छमह महारोगी खनाः हृदय ब्याकुल जुइकाः मन दुःखित यानाः राजकुमार छे पिहां वनाः बुद्ध जूवन धकाः धाय् लोथें मरुव ।

KARMA AND REBIRTH

— SEEMA SHARMA

Department of Buddhist Studies University of Delhi

INTRODUCTION

All religions seriously and sincerely attempt to find plausible and it possible reasonably convincing answers to the various phenomena of life. In many cases, such answers are the same in all religions but in some cases, they differ from religion. This may be because of the different social ethos in which various religions had taken shape. One such explanation of different religions is to the question of continuity and obvious differences in human beings. The explanation given by religions born in India the continuity of human race and its diversity lies in the theory of Karma and rebirth.

STATEMENT OF THE THEORY

The theory of Karma states that every individual has to bear the consequences of his actions (Karma) either in theory is based on the simple saying "As you sow, so shall you reap" "Jo Jas Karahi, so tus phal chakha". People are born to reap the fruits of their actions in past lives. Thus the phenomena of continuity of human race as well as that of differentiations among man is explained.

However, the theory of Karma has evolved from the Vedic period onwards with additions and modifications. It may be interesting to note how the simple theory has under

gone modifications leading to strange conclusions.

THE VEDIC CONCEPT OF KARMA

During the Vedic period, it was believed that every individual reaps the fruits of his actions. After his death, an individual according to the nature of his actions goes to heaven or / and hell. He stays there till he has suffered the consequences of his actions. After that, he comes back to the world to start his new life afresh. This was a simple belief inspiring people to do good deeds so that they may enjoy the pleasures of heaven and save themselves from the fire of hell.

UPANISHADIC CONCEPT OF KARMA AND REBIRTH

The upanishadic period had been a period of great speculation and dialectical thinking. The simple principle of Karma underwent several modifications.

It was pertinently asked who performs the Karma? Who is reborn? The concept of "Atma" or "Soul"

was further elaborated and it was stated that it is the soul which transmigrates from one life to another. The sum total of the results of the actions of man in one life accompany the soul and they fructify in the next life just as a seed fructifies and bears fruits.

Another important point was injected into the whole thinking. Why does the soul transmigrate from one life to another. Is it possible to break the cycle and be free from rebirth? It was stated that soul is of the same essence as God. If by performing good actions self-purifications a man can realize himself, this self-realization helps him to unite with God and free himself from the cycle of birth and death. This was the stage of salvation or "Moksha". Thus the concept of heaven and hell was relegated to the background and the concept of immortality of soul gave rise to a new interpretation of the theory of Karma and rebirth.

The methods which could help man to unite with God were known

as Yoga or ways to unite with God various systems of philosophies of Yoga were propounded. The most popular of which is the "Patanjali Yoga". It so appears that the entire philosophy of Hinduism revolved around the theory of Karma and rebirth. It is most refined vassion of Yoga appeared in tne "Bhagavat Gita". "Nishkama Karma" or selfless work was prescribed as the way for seeking salvation and free oneself from the cycle of births and deaths.

FOUNDAMENTAL PRESUMPTIONS OF THE THEORY

The theory of Karma and rebirth is bassed on some fundamental ideas which need to be understood.

LAW OF CAUSE AND EFFECT

The simple principle is that every cause leads to some effect. The actions performed by man serve as cause which leads to certain effects representing the fruits of those actions. This means no action of man. However, insignificant and it may appear to be, goes unnoticed. It has its effects which influences the future course of

his life. This calls for carefulness in performing actions. Good actions will naturally bear good fruits and bad actions will bear bad fruits.

LAW OF PERSONAL RESPONSIBILITY

It is emphasised in the theory that every individual has to be personally responsible for the consequences of his actions. He cannot absolve himself from his responsibility. In his day to day life, he has to be watchful and behave in a responsible manner.

LAW OF RETRIBUTIVE JUSTICE

The theory is bassed on the presumption that nature distributes justice mathematically. Good actions will lead to good fruits and bad actions to bad fruits. A person performing good action will be rewarded and a person performing bad actions will be punished. This law of natural justice upholds the universal moral law and sustains the kingdom of God.

The social and religious philosophers had these facts in view while

formulating the theory. Naturally, the theory had a very salutary effect on the social structure and by and large served as a good deterrent against evil deeds.

BENEFITS OF THE THEORY

The theory of Karma and rebirth had greatly benefited the Hindu society in the following ways:-

a) Emphasis on good actions:-

Most people are prompted to refrain from bad actions for fear of retribution in this or subsequent lives. The social philosophers particularly Manu laid down what is meant by good actions. Codes of conduct for persons at various stations of life and stages of life were evolved for the guidance of people. The society could be safe only when its individuals perform beneficial actions impelled by some higher motives of life. The theory of Karma was a good incentive for beneficial actions.

b) Self Realization:- The ultimate aim of life-

The highest aim of life came to

be self realization or union with God.

This required pure and virtuous life based on the higher principles of life. The various paths to achieve this aim were prescribed. The more important of them being (i) Jnana Yoga- the way to God through knowledge. (ii) Bhakti Yoga the way to God through love. (iii) Karma Yoga- the way to God through work and lastly (iv) Raja Yoga- the way to God through psychological exercise. This social thinking not only placed before the individual and the society the higher aims of life but also provided practical guidance to individuals as to how to achieve the highest aim of life.

A SENSE OF OPTIMISM AND HOPE FOR FUTURE

The theory seems to declare that it is never too late to mend. Man is the master of his destiny. By performing good actions, he can be sure of a happy future. The painful present could just be a passing phase. The theory discourages finding scapegoats for one's miseries states

that you alone are responsible for your present miseries if any and you alone can assure your future through your good actions. This served as a great stabilizing factor in the society.

UNITY OF LIFE

In due course of time, the theory encompassed not only human life but all life including animals and insects etc. It was stated that bad actions lead to birth in lower levels of life and good actions lead to birth on higher levels of life. Man is at the top created by God in his own image. Thus animal life and other forms of life came to be regarded of the same kind although of a different quality.

MODIFICATIONS IN THE THEORY

The theory of the Karma and rebirth is ingrained in the soil of India and all religions born in India. Uphold this theory with slight modifications compatible with their religious philosophy. The Buddha believed in the theory of Karma and rebirth but he did not believe in God or Soul. Therefore, in Buddhism, it is not the soul which gets emphasis but it is performance of good actions which get prominence. The highest aim is not unity with God but free-

dom from suffering and rebirth. The path laid down is the eight fold path. Since the desire is the cause of suffering hence cessation of desire gets great importance. Renunciation or "Vairagya" became important for Buddha. But this explanation suffer from various shortcomings. Since it does not explain the reasons of continuity of human life and the modulus of how man bears the fruits of his actions in this life or in subsequent lives. The question is what is reborn if not soul. Also what is salvation if not union with God. However, the main theory of Karma and rebirth as evolved in Hindu religion. Still continues to have its hold on the mind of the common man in India.

DISTORTIONS AND ADVERSE EFFECTS OF THE THEORY

The theory of Karma and rebirth has continued to hold a strong grip on the minds of all Hindus including Buddhist, Jains, and Sikhs etc. As time passed, the priestly class inter-

preted the theory to the ignorant masses according to their own sectarian interest. This led to many distortions and adverse effects. Some of which are as under:-

A) Fatalism: It is sometimes stated that the scheme of present life is fully charted on the basis of action during the past lives and no amount of effort during the present life can make any difference. Therefore, the fate of the individual is stated to be sealed. This depressing interpretation gives rise to fatalism among those people who are sluggish, weak minded or very emotional.‡

B) Apathy to suffering: ‡It is stated that the poor, the diseased and the unfortunate deserved their lot on the basis of the actions of such persons in the past lives and no sympathy or kindness need be shown to them. Thus apathy to suffering and self centeredness take root in the minds of those who are arrogant, conceited or self centred.

C) Perpetuation of social inequa-

lities:- It is believed that the rich and the poor are having their status on the basis of their past good or bad actions and not an account of any defect in the social system or its operation. This gives a licence to imperialism, capitalism and caste differentiation. The status is given precedence over merit. Thus last change or revolution become impossible.

D) Renunciation or other Worldliness;- Undue emphasis on reduction of desires by Buddhism, Jainism and some schools of Hinduism. Thus other worldliness assumed great importance. Sometimes, renunciation of the world and even escape from the worldly affairs is advocated. The existence of lacs of Sadhus or sanyasis in India doing nothing is the result of this thinking.

E) Emergence of the science of Astrology:- Since it is believed that the entire scheme of life of the individual is already fixed on the basis of his past lives, the new science of astrology came into existence which

claimed to forecast the future events of life of the individual. The linking of the fate of men with the planetary configuration of the planets became a science in its own right. Gradually, it came to be believed that there are auspicious and inauspicious times for various actions based on the particular position of the planets.

F) Belief in Ghost and Magic Occultism: - It was stated that in case of accidental deaths and such other events when a person has not fully lived the course of his destined life, the soul does not get another life immediately and continues to live in a non-physical form such as Ghosts etc. Thus new system of magic, exorcism and occultism came into being. The priestly class greatly exploited the ignorant masses through such magical practices.

G) Strange Religious Practices: - Belief in life after death gave rise to such concepts as "Pitri Lok" i. e., the world of ancestors. Special rites came to be performed after the death of the individual. Charity, feasting and

other such practices for the benefit of the deceased ancestors came to be performed.

The priestly class fully exploited the average Hindu in the name of the death ancestors

The above are some of the more important adverse effects of the misinterpretation and misuse of the simple law of Karma and rebirth. But this also shows the great hold, which the theory of Karma and rebirth is having on the mind of an average Hindu. As a matter of fact, this is the only distinguishing feature of Hinduism from other religions of the world. The theory if not stretched to extreme and illogical ends, provides a fairly satisfactory and convincing explanation of the continuity of life and its diversities, Also, it takes into account the basic springs of behaviour in human mind. At the same time, it takes note of the social stability and social progress. Decidedly, it is a more rational and more convincing theory than the theory of "Gods Grace" and "Dooms Day".

सम्पादकीय

भव्य सफलता

गत मार्ग १२ देखि मार्ग १७ गते सम्म काठमाडौंमा भएको १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलन तथा छैठौं युवा बौद्ध सम्मेलन भव्यताका साथ सम्पन्न भएको छ । थोरै समयको तयारीमा थोरै रकमको परिधिमा सम्पन्न भएको त्यस सम्मेलनले नेपाली मात्रको धार्मिक भावना एवं एकतालाई राम्ररी स्पष्ट पारिदिएको छ । आफूले गरेको कार्यक्रम भएर आफूलाई सफल लागेको नभै विदेशी सहभागी प्रतिनिधिहरूले मूल सम्मेलन तथा ठाउँ ठाउँमा आयोजना गरिएका स्वागत समारोहहरूका मञ्चहरूबाट व्यक्त गरेका भावनाले स्पष्ट पारेको हो ।

काम गर्दा त्रुटि नै हुन्न भन्न सकिँदैन तर सफलताको लागि गरिएको प्रयासको दौरानमा हुने त्रुटि स्वाभाविक हुन्छ । काम सकिएपछि गरिएको मूल्याङ्कनद्वारा काम गर्नेको लागि हौसला प्राप्त हुन्छ र भविष्यको लागि होशियार हुने मार्गदर्शन प्राप्त हुन्छ । तर सफलताको मूल्याङ्कनलाई वाङ्गो टिङ्गो गरी अर्थ लगाएर टिप्पणी भएमा टिप्पणीकारको विचारलाई मात्र पनि सही कार्यमा लिन सकिँदैन ।

यो सम्मेलनको सफलता नेपाली मात्रकै सफलता हो । धर्मोदय सभा र विभिन्न उपसमितिहरूका अतिरिक्त बीपंकरादि देवताहरूको उपस्थिति दिने देवपालहरू, बाजागाजाहरू, जुलूसमा भागलिनेहरू, पारापीठमा बसी बौद्धकण्ठा हल्लाई सहभागीहुनेहरू पर्यन्तको ठूलो सहयोग प्राप्त भएको कुरा नै सफलताका कारण हुन् ।

सार्वजनिकरूपमा देखिने खालका क्रियाकलापको अतिरिक्त सम्मेलन भएको भवन भित्र भएका ठोस क्रियाकलाप नै पनि नेपालीको लागि गौरव हुने पाराले सफल भएको छ । शान्ति क्षेत्रको प्रस्ताव, शान्तिवर्ष र लुम्बिनी विषयमा चर्चा हुनु साँचैको सफलता भन्नुमा अत्युक्ति होला र ! देशको इज्जतको सवाल हुने यस्ता विशेष कार्यक्रम र क्रियाकलापहरूमा नेपालीले यसरी नै चाख देखाएर सहयोग गरेर भावनात्मक विकासमा जोड दिइने रहनेछ भन्ने आनन्दभूमिले आशा एवं विश्वास राखेको छ । उक्त सम्मेलनको भव्य सफलतामा त्यस कार्यक्रमको लागि सिन्कासम्म भाँच्ने सम्पूर्ण नेपालीमा आनन्दभूमि धन्यवाद एवं वधाइ जान्न गर्दछ ।

वीरघट्ट चरित्र

(नेपाली भाषा)

बौद्ध सम्मेलनको समुद्घाटन सम्पन्न

२०४३ मार्ग १२, काठमाडौं-

भिक्षु अमृतानन्दको स्वास्थ्यमा सुधार

२०४३ मार्ग २६, काठमाडौं-

पन्ध्रौं विश्व बौद्ध सम्मेलनका मूल समितिका अध्यक्ष आचार्य भिक्षु अमृतानन्द मार्ग १२ गते दशरथ रङ्गशालामा भएको उद्घाटन समारोहमा सक्रियताका साथ सहभागी भई अध्यक्षको हिसियतले निभाउनु पर्ने सबै विधि पुऱ्याई आफ्नो निवासस्थान आनन्दकुटी विहारमा पुग्नुभएपछि पेट र छातीको सिकायतबाट बिरामी पर्नुभई स्थानीय शिक्षण अस्पतालमा भर्ना हुनु भयो। बौद्ध सम्मेलनको अन्तिम दिन त्रिभुवन विश्व विद्यालयको स्मृतिभवन बौद्ध सम्मेलन थलोमा भएको समापन समारोहमा एक छिन भएपनि उपस्थित हुन सकेर नहुने कुरा सम्मेलनका सहभागीहरूको उत्कृष्ट इच्छा अनुसार चिकित्सकहरूको सल्लाह र अनुमति लिई वहाँ स्मृति भवन पुग्नुभयो। त्यहाँ भित्र हलसम्म पुग्ने वहील चेयरमा बसी जानु हुँदा मञ्चमा जान खड्किला ताड्नुपर्दा वहील चेयर समेत बोकी उठाई वहाँलाई सम्मान साथ राखिएको थियो। त्यस दिन सम्मेलनका सहभागीहरू समक्ष आफ्नो सम्बोधन मन्तव्य प्रकट गर्नुभई पुनः अस्पतालमै केही दिन बसी वहाँ आनन्दकुटीमै बस्नुभएको छ। हाल वहाँको स्वास्थ्यमा सुधार हुँदै गएको छ।

विश्व बौद्ध भ्रातृत्वसंघको १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलन धर्मोदय सभाको आयोजनामा स्थानीय दशरथ रङ्गशालामा श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम शाहबाट समुद्घाटन सम्पन्न भयो। लुम्बिनी विकास कोषका अध्यक्ष मौसूफ सरकारले समारोहको लागि भव्यताका साथ विशेषरूपमा सजाइएको मञ्चमा पानसमा बत्ती बाल्नुका साथै स्वीचद्वारा झण्डोत्तोलन र लुम्बिनी मन्दिरका पृष्ठभूमिका अशोक स्तम्भको चित्र अंकित ध्यानर खोलिबक्सेर समुद्घाटन गरिबक्सेको थियो। समुद्घाटनका साथ साथै नेपालका मङ्गलबाजाहरूमा टिमिय, पंताः र लामाबाजा एकै साथ बजाई मङ्गलवादन गरिएको थियो र भिक्षुगण, लामागुरुहरू र गुरु बज्राचार्यहरूद्वारा मङ्गलपाठ तथा भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविरया द्वारा पञ्चशील प्रार्थना भएको थियो।

श्री ५ अधिराजकुमार तथा श्री ५ अधिराजकुमारी मञ्चमा सवारी हुँदा दरवार हाइस्कूलका छात्राहरूद्वारा राष्ट्रियगान गराइएको थियो। पञ्चकन्याद्वारा लावा छंद, समारोहका मूल समिति र संयोजकहरूद्वारा फूलको गुच्छा चढाई स्वागत गरिदा आयोजक समितिका अध्यक्ष भिक्षु अमृतानन्द महानायक महास्थविरले स्वागत गर्दै मञ्चमा सवारी चलाउनुभएको थियो।

उक्त १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनलाई श्री ५ अधि-
राजकुमार ज्ञानेन्द्रबाट सम्बोधन गरिबन्धेको थियो ।
सार्थ सम्मेलनमा श्री ५ महाराजधिराज सरकारको
सन्देश पढेर सुनाइएको थियो । त्यस्तै भूटान, थाइलैण्ड,
बङ्गलादेश, जनबादी गणतन्त्र चीन तथा संयुक्त राज्य
अमेरिकाका राष्ट्राध्यक्षहरूले सम्मेलनको सफलताको
कामना गरी पठाउनुभएका सन्देशहरू पनि सुनाइएको
थियो ।

२७ राष्ट्रका ३०० सहभागी र पर्यवेक्षकहरूका
सार्थ हजारौं नरनारीको उपस्थिति रहेको सत्र समारो-
हमा श्री ५ अधिराज कुमार ज्ञानेन्द्र तथा श्री ५ अधिरा-
जकुमारी कीमलको सवारी विशेष मञ्चमा भएपछि
प्रधानमन्त्री सरोचमानसिंह श्रेष्ठ तथा स्वागत समिति
का अध्यक्ष परराष्ट्रमन्त्री शैलेन्द्रकुमार उपाध्यायले पनि
मौसूफहरूमा स्वागत अभिवादन जडाउनुभएको थियो ।
सो अवसरमा धर्मोदयसभाका उपाध्यक्ष मणिहर्ष ज्योति
कंसाकारले मौसूफहरूमा फूलमाला टर्क्याउनुभएको
थियो । अर्का उपाध्यक्ष लोकदर्शन वज्राचार्यले व्याज
र महासचिव वज्राराज शाक्यले कार्यक्रम पुस्तिका
टर्क्याउनुभएको थियो । विश्व भ्रातृत्व संघका अध्यक्ष
थाइलैण्डका सन्धा धर्मशक्तिले संघका संस्थापक श्री-
लङ्काका स्वर्गीय डा० गुणपाल मलाल शेखरको तस्वीरमा
भात्यार्पण गर्नुभएको थियो ।

बौद्ध झण्डा बोकेका विद्यालयका छात्राहरू, राज-
गुरुहरू (पञ्चबुद्ध), काठमाडौं र ललितपुरका वज्राचार्य-
को टोली, काँतिपुर, बनेपा, पनौती र पोखराबाट आ-
एका धार्मिक टोलीहरू, नेपाल दर्शन कार्यक्रममा आएका
दुर्गम उत्तरी भेकका अवतारी लामा प्रमुख उपत्यकाका

तीन शहरका नृत्यमण्डली, बाजगाजाका टोलीहरू,
पुष्पगुच्छा, सुकुन्द र धूप बोकेका महिला उपासिकाहरू
सहित भएको धार्मिक शोभायात्रामा विश्व भ्रातृत्व संघ
युवाशाखाका उद्देश्यहरू लेखिएको ब्यानर पनि छात्राहरू
द्वारा बोकेका थिए । सो शोभायात्रामा भाग लिन आएका
विभिन्न देशका प्रतिनिधि मण्डलहरूका सदस्यहरूले
पनि सम्मेलनमा भाग लिएका थिए ।

सो अवसरमा आनन्दकुटी, महेन्द्रभवन र अमर
आदर्श माध्यमिक विद्यालयका एक हजार छात्राहरूले
सामूहिकरूपमा विश्व भ्रातृत्व संघको गीत गाएका
थिए । गीतका अन्तमा सो विद्यार्थीहरूद्वारा दशरथ
रङ्गशालाको चौरमा १५ औं डब्लू०एफ० धी० शक्ति
बनाएका थिए । वज्राचार्य, लामा, तामाङ, गुरुङ्ग र
शेर्पाहरूका मुद्रा नृत्यहरू पनि प्रस्तुत भएको थियो ।
चारैतिर दीपंकर बुद्धहरू बिराजमान गराइएका थिए ।
त्यसबेला आकाशबाट हेलिकोप्टरद्वारा पुष्पबुद्धि गरा-
एको थियो ।

रङ्गशाला भरि नेपालका राष्ट्रिय झण्डा र बौद्ध
झण्डा एवंध्वजा पताका सहित, ठूलठूला माने, बलूहरू,
ढलोटका बुद्ध, तारा र वज्रसत्त्वका मूर्तिहरू, जलपूर्ण
घडा एवं पौसाहरूले सजाइएका थिए । सो समारोहको
सजावट उपसमितिका संयोजकमा सुवर्ण शाक्य रहनु-
भएको थियो ।

सो समारोहमा १५ औं विश्व बौद्ध सम्मेलनलाई
सम्बोधन गरिबसिद्धे श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्रबाट
हुकुम भयो— लुम्बिनी शान्तिका राजकुमारको जन्म-
स्थल भएकै नेपालले शान्तिक्षेत्रको प्रस्ताव राखी शान्ति
सन्देशलाई वास्तविकतामा परिणत गरेको छ । श्री ५
वीरेन्द्रबाट नेपाललाई शान्तिक्षेत्र घोषित गरियोस् भनी

राखिबन्सेको प्रस्तावमा शान्तिप्रति नेपालीहरूको चाहना प्रतिबिम्बित भएको छ र त्यो शान्ति नेपालको लागि मात्र नभई यस क्षेत्र र विश्वको लागि नै हो । शान्तिको लागि हाम्रो उत्कृष्ट इच्छा हाम्रो धार्मिक तथा सांस्कृतिक परम्परामा आधारित छ । नेपालमा सम्पन्न हुने यस सम्मेलनले छलफलको विषय नेपालको शान्तिकेन्द्र प्रस्ताव रोजेकोमा संयुक्त राष्ट्र संघको आग्रहानामा विश्वमा नै शान्तिवर्ष मनाउन लागेको बेला सम्मेलनबाट शान्तिवर्षका उद्देश्यहरूलाई अगाडि बढाउन विश्वका बौद्धधर्माबलम्बीबाट यत्नगर्दा उत्तम योगदान के हुन सक्छ ? बुद्धका शिक्षा र दर्शन मानवतामा प्राधान्य छन् किनभने मानवताका खातिर नै उहाँले जीवनमा सबै कुराको त्याग गर्नु भयो, दुःख र कष्ट सहनुभयो, शिक्षाप्रचार गर्नु भयो र निर्वाण प्राप्त गर्नु भयो ।

यस्तै मौसूफ सरकारबाट हুকूम भयो- शान्ति नै बुद्धका उपदेशहरूको परिचय हो भने आज सँ शान्तिको ज्यादै खाँचो कहिल्यै भएन । यो कुरा वर्ल्ड फेलोसिप अफ बुद्धिष्टका प्रतिनिधिहरूलाई थाहै होला सन् १९५० मा कोलोम्बोमा भएको पहिलो सम्मेलनपछिको प्रत्येक सम्मेलन बढी संकटपूर्ण विश्व परिस्थितिमा सम्पन्न भएका छन् । पञ्चवीस सय वर्षअघि लुम्बिनीमा बलेको बत्तीले आजसम्म कलुषा, विश्वप्रेम र भ्रातृत्वको चिरन्तन सन्देश फैलाइरहेको छ । पूज्य पितामह स्व० श्री ५ त्रिभुवनबाट लुम्बिनीले भगवान् बुद्धले प्रतिपादन गरेका विश्वप्रेम र भ्रातृत्वको अगाध र निरन्तर सम्पदाको स्मरण गराएयो र पूज्य पिता स्व० श्री ५ महेंद्रबाट संयुक्त राष्ट्रसंघका भूतपूर्व महामन्त्री स्व० डथान्त सँगै लुम्बिनीलाई अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगबाट अन्तर्राष्ट्रिय

बीर्थस्थलको रूपमा विकासगर्ने योजना सञ्चालनमा सघाउ पुऱ्याउने दृष्टिकोण राखिबन्सेको थियो । लुम्बिनी विकास कोषको अध्यक्षमा मनोनीत हुन पाउनु गौरवको कुरा हो । यसले हामीले लुम्बिनी विकासको कार्यमा संलग्नता र प्रतिबद्धता देखाउनुपर्ने कुरातिर संकेत गर्दछ । साँच्चै नै हामी के कुरामा विश्वास गर्छौं भने वर्तमान समयको लागि मात्र होइन भावी सन्ततिका लागि पनि शान्ति र दयाको पवित्र स्थलको रूपमा लुम्बिनीको संरक्षण र संवर्धन गरिनुपर्छ । भगवान् बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको भव्य एवं गौरवपूर्ण तीर्थस्थलको रूपमा पुनरुद्धार गर्ने कार्यमा संलग्न भई भगवान् बुद्धप्रति आदर सत्कार गर्नु बाहेक अरुवाटो छैन । यस कार्यबाट नै बुद्धले विश्वलाई दिएका विश्व मान्यता, विनम्रता, सहनशीलता र त्याग जस्ता सौँपरि सद्गुणको वातावरण सृजना हुनसक्ने विश्वास रहेको छ ।

स्वागत समारोह

२०४१ मार्ग १२, काठमाडौं-

श्री ५ महाराजाधिराज सरकार तथा श्री ५ बहा- महारानी सरकार मौसूफ सरकारहरूको सम्मानमा तथा १५ औं विश्वबौद्ध सम्मेलनको उपलक्ष्यमा धर्मोदय सभाद्वारा त्रिभुवन स्मृतिभवन कीर्तिपुरमा आयोजित स्वागत समारोहमा सवारी होइबन्सी डब्लू एफ वीका अध्यक्ष सान्या धर्मशक्ति, थाइलैण्ड, श्रीलंका र भूटानका मन्त्रीहरू तथा उहाँहरूका धर्मपत्नीहरूसँगै सिया ज्युनार गरिबन्से ।

मौसूफ सरकारहरू स्मृति भवनको प्रांगणमा पुगि-
बबसँदा धर्मोदयसभाका उपाध्यक्षद्वय मणिहर्ष ज्योति र
लोकदर्शन बज्राचार्य लगायत स्वागत समितिका अध्यक्ष
तथा परराष्ट्र एवं भूमिसुधार मन्त्री शैलेन्द्रकुमार उपा-
ध्याय, उपाध्यक्षद्वय सञ्चार एवं निर्माण तथा यातायात
मन्त्री हरिबहादुर बस्नेत र शिक्षा संस्कृति राज्यमन्त्री
केशरबहादुर बिष्ट र धर्मोदय सभा एवं विभिन्न उप-
समितिका संयोजकहरूले फूलमालाद्वारा स्वागत अभि-
वादन गरिएको थियो । यस्तै विभिन्न मुलुकबाट आउनु-
भएका विशिष्ट प्रतिनिधिहरूले पनि स्वागत अभिवादन
एवं उपहार चढाएका थिए । उक्त अवसरमा लोकदर्शन
बज्र चार्यले सान्या धर्मशक्ति र थाइलैण्ड, श्रीलंका एवं
भूटानका मन्त्री एवं उहाँहरूका धर्मपरती लगायत
विभिन्न संयोजकहरूको पनि परिचय टक्र्याउनुभएको
थियो ।

पंचेन लामाजुसँग भेटघाट

२०४३ मार्ग १३ काठमाडौँ—

धर्मोदय सभा तथा राष्ट्रिय पञ्चायतका उपाध्यक्षको
निम्तोमा नेपालमा भएको १५ औँ विश्वबौद्ध सम्मेलनमा
भाग लिन आउनुभएका जनवादी गणतन्त्र चीनको राष्ट्रिय
जनकांग्रेस स्थायी समितिका उपाध्यक्ष तथा चीन बौद्ध
संघका मानार्थ अध्यक्ष पंचेन एदिनी छोर्जी चेनचानसँग
शीतल निवासमा विश्वबौद्ध सम्मेलनमा सक्रिय रहेका
धर्मोदय सभाका पदाधिकारी र उपसमितिका संयोजक-
हरूद्वारा भेटघाट गरियो । सो अवसरमा श्री लामाजुले
बुद्धको सन्देशले विश्वशान्ति स्थापना गर्न ठूलो योगदान
पुऱ्याउन सक्ने विश्वास व्यक्त गर्नु भयो । त्यसबेला उहाँले

भेटघाटमा सहभागी हुने धर्मोदय सभाका सबै सदस्यलाई
बुद्धको उपदेश अंकित सूत्रहरू उपहार दिनुभयो ।

त्रिधापान र लञ्चको आयोजना

२०४३ मार्ग १४, काठमाडौँ—

१५ औँ विश्वबौद्ध सम्मेलनमा भाग लिन आएका
सहभागीहरूको लागि श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र वीर
विक्रम शाह तथा श्री ५ अधिराजकुमारी कोमल राज्य-
लक्ष्मी देवी शाहबाट स्थानीय शीतल निवासमा त्रिधापान
को आयोजना गरिबसियो । उक्त अवसरमा लोकदर्शन
बज्राचार्यले विश्वबौद्ध सम्मेलन आयोजक समितिका
सदस्य एवं उपसमितिका संयोजकहरूको परिचय गराउनु-
भयो । त्यसै दिन विहान सम्मेलनका सहभागीहरूको
सम्मानमा काठमाडौँ नगर पञ्चायतबाट होटेल याक
एण्ड एतिमा लञ्चको आयोजना गरिएको थियो ।

पाटनमा भव्य स्वागत

२०४३ मार्ग १५, ललितपुर—

१५ औँ विश्वबौद्ध सम्मेलनमा भाग लिन आउनु-
भएका सहभागीहरूको सम्मानमा ललितपुर नगरपञ्चायत
र जनसमुदायको संयुक्त आयोजनामा एक स्वागत कार्य-
क्रम सम्पन्न भयो । सो अवसरमा पाटन ढोकादेखि बाजा
गाजा र अवार जनसमूह बाटाका दुर्बेतिर बसी भव्य
स्वागत गरेका थिए । पाटनका ऐतिहासिक स्थानहरू
हिरणवर्णमहाबिहार, महाबौद्ध, रुद्रवर्ण महाबिहार र
शाक्यसिंह महाबिहार परम्परागत सांस्कृतिक पूजाआजा
र स्तोत्रपाठले गुंजायमान गरी सहभागीको लागि
प्रदर्शन गरिएका थिए । अक्षेश्वर महाबिहारमा समा-
रोहको रूपमा स्वागत भई वज्रयोगिनी नृत्य पनि प्रस्तुत
गरिएको थियो । सो बेला होटेल नारायणीमा ललितपुर

नगर पञ्चायतद्वारा रात्रीभोजको आयोजना गरेको थियो ।

सोही दिन अवरान्ह स्थानीय बुद्धविहारमा श्रीलंकाका महाथेरा भिक्षु पियदस्सोले धर्मोदय सभाद्वारा स्थापित नेपाल बुद्धिष्ट इन्स्टिच्यूटको उद्घाटन सम्पन्न भयो । सोही अवसरमा उहाँले अयोध्याप्रसाद प्रधानद्वारा लिखित 'बुद्धिष्ट सिष्टम अफ मेडिटेशन' नामक पुस्तकको विसो-चन पनि गर्नु भयो । सो बेला कुमार खड्गबिक्रम शाहले नेपालमा जन्मेका बुद्धले विश्वका मानवलाई नै शिक्षा दिएका छन् भन्नुभयो । बङ्गलादेशका भिक्षु विशुद्धानन्दले बुद्धको ज्ञानले मानिसलाई शान्ति दिन्छ भन्नुभयो । साथै भिक्षु जया तुडु (मोफसाङ क्याम्पे ग्याल्छेन) ले बुद्धधर्मको मूलग्रन्थ बुद्धवचन २२३ सूत्र सो इन्स्टिच्यूटलाई प्रदान गर्नु भएको थियो ।

शान्तिप्रस्तावको समर्थन

ग० ४३ मार्ग १६, काठमाडौं—

१५ औं विश्वबौद्ध सम्मेलनले श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट नेपाललाई शान्तिक्षेत्र घोषित गरियोस् भनी राखिबक्सेको प्रस्तावप्रति वृद्ध समर्थन गर्ने शान्तिको यस आकांक्षाप्रति संयुक्त राष्ट्रसंघ र विश्व समुदायलाई ध्यान दिई आग्रहान गरेको छ । कीर्तिपुर स्मृति भवनमा बर्ड फेलोसिप अफ बुद्धिष्टका उपाध्यक्ष सुनाओ मिया— वाराले प्रेस सम्मेलनमा सो कुरा सम्मेलनको प्रमुख उपलब्धि भएको कुरा बताउनुभयो ।

सम्मेलनको सिलसिलामा आयोजित विश्वशान्ति र नेपालको शान्तिक्षेत्र प्रस्तावबारेको गोष्ठी पछि १५ औं बौद्ध सम्मेलनले सो कुरा आफ्नो घोषणापत्रमा उल्लेख गरेको हो । उक्त घोषणापत्रमा भगवान् बुद्धका सन्देशहरू फेलाउनुका साथै विश्वमा शान्ति र अमन चैन कायम

राख्न बर्ड फेलोसिप अफ बुद्धिष्टहरूलाई धार्मिक सङ्गठनको रूपमा कायम राख्न राजनीति, वैचारिक वा रङ्गभेदबाट अलग राख्ने कुरा उल्लेख छ ।

सो दिन भएको समापन समारोहमा शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्री केशरबहादुर बिष्टले भगवान् बुद्धको जन्मभूमि नेपालले सदासर्वदा शान्ति र अन्तर्राष्ट्रिय समझदारीको नीति अवलम्बन गरेको कुरा उल्लेख गर्नु-भयो । बर्ड फेलोसिप अफ बुद्धिष्टका उपाध्यक्ष तथा सम्मेलनमा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलका नेता महानायक अमृतानन्द महास्थविरले विश्वमा एकता र भ्रातृत्वका लागि गभिर प्रयास हुनुपर्ने सुझाव दिनुभयो । सो संघको तर्फबाट स्टेनले विलियम्सले विश्वभरि सो संघको एक सयमन्दा बढी राष्ट्रिय केन्द्रहरू भएको जानकारी दिनु-भयो । सो सम्मेलनबाट अर्को सम्मेलन दक्षिण कोरिया र अमेरिकाले आफ्नो आफ्नो देशमा गरिनुपर्ने इच्छा व्यक्त गरिएको बाह्य भएको छ ।

सोही दिन साँझ सहभागीहरूका सम्मानमा राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा सांस्कृतिक कार्यक्रमको आयोजना गरिएको थियो ।

(नेपालभाषा)

आनन्दभूमिमा चन्द्रा

भिलाख २, ये—

वृषमान ताम्राकारपाखें दिवंगतपि यः सां जोग-धाला व भीमती कृष्णकुमारीपिगु पुण कामना यासे आनन्दभूमि पत्रिकायात २००।- तका वां चन्द्रास्वरूप लःल्हाःगुली आनन्दभूमिपाखें दिवंगतपिगु निर्वाण कामना याःगु जुल ।

मुद्रकः— ओम प्रिन्टिङ्ग प्रेस, ॐ बहाल, काठमाडौं नेपाल । फोन नं २-१६०५६